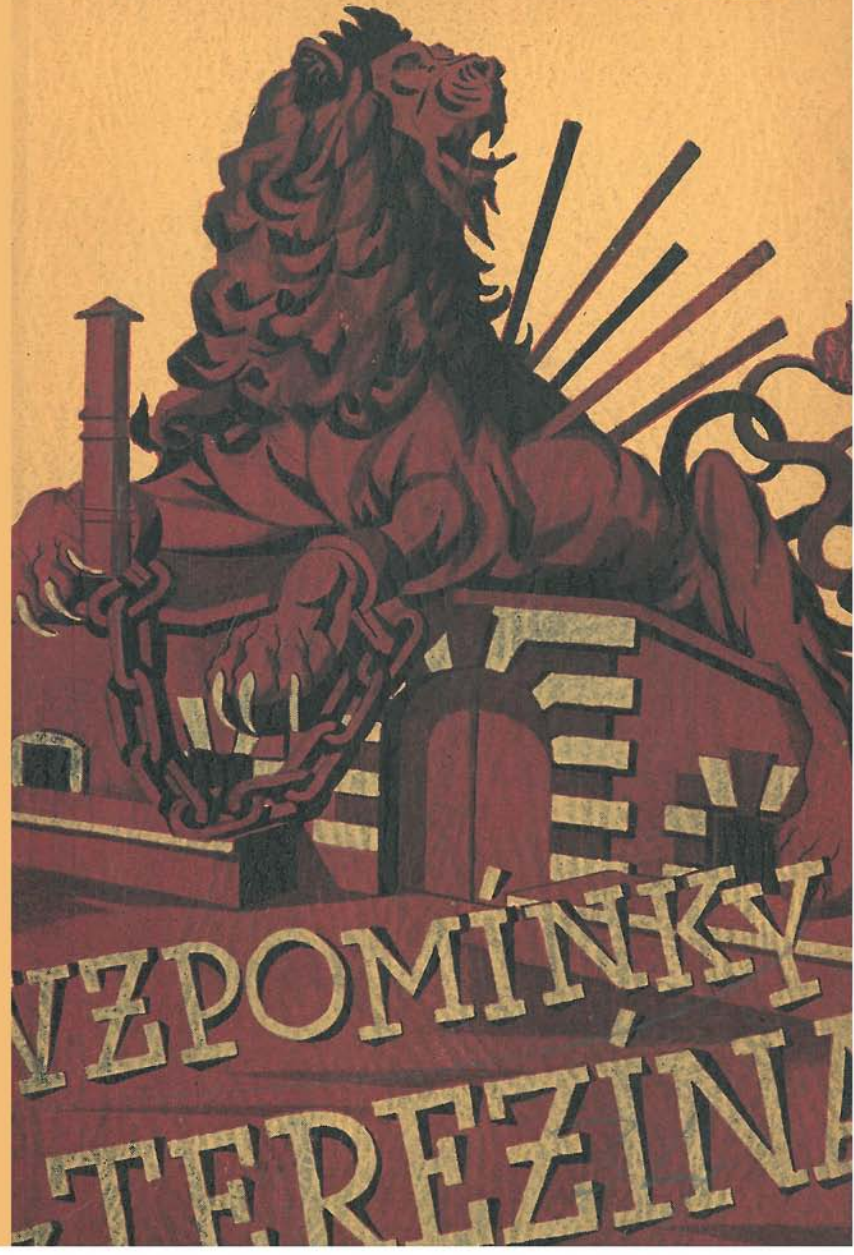

P. DR JOSEF MIKLÍK

VZPOMÍNKY Z TEREZÍNA

Ordinarius Pragensis.

NIHIL OBSTAT.

Can. Dr. Kulač,
censor.

IMPRIMATUR.

Pragae, die 18. VIII. 1945.

Praef. Dr. Th. Opatrný,
vicarius capitularis.

N. 7235.

Veškerá práva vyhrazena.

VZPOMÍNKY Z TEREZÍNA

NAPSAL

Dr JOSEF MIKLÍK C. Ss. R.

DRUHÉ, DOPLNĚNÉ VYDÁNÍ

ÚVOD

Terezín se nemůže srovnávat s obrovskými koncentračními tábory, jaké zřizovali nacisté v Německu nebo v Polsku; v době největšího přeplnění bylo v něm jen 6000 vězňů. A přece v něm vyteklo tolik české krve, že dějepisec jej nemůže přejíti mlčením; jak nám prozradil jeden z velitelů (Royko), pomřelo v Terezíně 24.000 lidí, většinou byli postříleni neb pověšeni. Sami nacisté nazývali Terezín „Vernichtungslager“ (táborem zhouby) a Terezínem vyhrožovali neposlušným židlům v ostatních koncentracích.

Ještě jsme úpěli v Terezíně a utěšovali se jen nadějí v lepší budoucnost — ale již tehdy mě žádali četní druhové, abych napsal „Vzpomínky z Terezína“. Přiznám se, z počátku jsem se zdráhal; bylo pro mne mukou vzpomínati znova na hrůzy, které jsme prožívali. Konečně jsem slíbil; budoucí pokolení aspoň uvidí, jak draho jsme vykupovali jeho svobodu a bude si jí tím více vážiti. Terezínské hroby jsou vážnou výstrahou pro každého, kdo by chtěl

trhati národní jednotu nebo podkopávati základy nového státu.

Pro mne má spisek ještě jiný význam, řekněme, osobní. Je vroucím projevem díky za ochranu, jaké se mi od Boha dostalo. Ač jsem se pohyboval ustavičně mezi veliteli, kteří nás kněze z duše nenáviděli, nedostal jsem v Terezíně jediný políček a jedinou ránu. Kromě dvoudenní zimnice nezachvátila mne žádná nemoc, a přece jsem ošetřoval oba druhy, kteří první propadli tyfu, a to v době, kdy ještě nikdo netušil nebezpečnou povahu nové nemoci. V Terezíně jsem se tomu divival, dnes se mi záhada vyjasnila. Dostávám četné dopisy, z nich se dovidám, kolik duši se modlilo za můj návrat. Vděčně doznávám, pozemská matka mi život darovala, oddaná láska katolíků mi jej zachovala. Bůh jim to odplat!

Na konec důležitou poznámku. Kdykoli jsem čítával popisy německých koncentračních táborů, po každé se mi zdálo, že spisovatelé upřilíšují. Nepokládal jsem ani za možné, že by vzdělaný člověk byl schopen takových krutostí. Teprve v Terezíně jsem se přesvědčil o jejich pravdomluvnosti. Cokoli píši, zažil jsem sám, nebo mi bylo vypravováno spolehlivými svědky. Terezín byl hrozný, a není třeba zvyšovati uměle jeho hrůzy.

Kniha, kterou vydávám, má býti též útěchou pro

tolik rodin, které ztratily v Terezíně některého ze svých miláčků. Neumírali nadarmo, a neumírali opuštěni; každého z nich provázela k hrobu upřímná láska a soucit celého tábora. Knihou chci též poděkovati četným přátelům, které jsem našel a kteří mi hleděli zpříjemniti trpké měsíce terezínského vězení. Byl jsem vysvobozen tak náhle a tak nečekaně, že jsem se s nimi nemohl rozloučiti osobně; proto jim aspoň v duchu tisknu srdečně ruku. Dá dobrotivý Bůh, že se ještě uvidíme.

Spisovatel.

V Obořišti u Dobříše dne 2. února 1946.

1. ZATČENÍ

Ke konci republiky požádala mne židovská rodina, abych ji vyučil katolickému náboženství. Jakmile jsem se přesvědčil, že přestupuji z upřímné touhy po pravdě, pokládal jsem za svou kněžskou povinnost, abych splnil její přání, a svého kroku jsem nikdy nelitoval. Celá rodina plnila svědomitě své náboženské povinnosti; nezakolísala ani, když její dosavadní souvěrci ji počali pronásledovati, a většina katolíků viděla v jejím kroku jen vypočítavost.

Po krátké době počaly německé úřady „řešiti“ též u nás židovskou otázku a rodina přišla o všechno. Neopustil jsem je ani, když byli posláni do Terezína a hleděl mírniti jejich osud, jak mi jen bylo možno. Tím jsem se ovšem dopouštěl v očích německých úřadů zločinu, který se trestával i smrtí. Věděl jsem to, proto jsem si počínal velice opatrně. Gestapo tušilo správně, kdo jest asi dobrodincem nenáviděné rodiny, nemělo však dostatečných důkazů, aby zakročilo.

Jakousi předzvěst toho, co mi chystali, zakusil jsem brzy po smrti Heydrichově. V našem klášteře v Obořišti byla vykonána přísná prohlídka, bezvýsledně. Mne doma nezastihli, ležel jsem právě ve vinohradské nemocnici; proto mi aspoň vypáchili

dveře. Nenašli nic; odcházeli však se slovy: „My ho dostaneme.“

Čekali dlouho, konečně se přece dočkali, pomohla jim zrada. Jak jsem se dověděl později, byl jsem udán jakýmsi žákem. Co pověděl, nevím; snad mne zahlédl, když jsem vyplácel na poště balík do Terezína. Nikdy jsem po jeho jméně nepátral; Bůh mu odpust jeho nepromyšlený čin. Sotva tušil, kolik bolestí mi způsobí!

Druhým, kdo usnadnil gestapu jeho pátrání, byl asi příbramský listonoš Jindřich Sýkora. Soudním vyšetřováním bylo dokázáno, že na rozkaz místního vedoucího SD Teufela prohlížel poštovní zásilky a odevzdával německým úřadům podezřelé listy. Od něho dostalo asi gestapo oba dopisy, které jsem poslal z Příbramě židovské rodině do Terezína a které hrály tak důležitou úlohu při mém výslechu. Když byl konán soud nad tímto mužem, nehlásil jsem se za svědka; nechtěl jsem mu svou výpověď ještě přitížiti.

Gestapo mělo tedy konečně důvod a hned ho použilo. Dne 12. října 1944 doručila mi pošta známovaný dopis; nic neprozrazovalo jeho odesilatele. Bylo v něm pozvání, abych se druhého dne dostavil mezi 9. a 14. hodinou do budovy gestapa v Bredovské ulici v Praze. Mohl jsem uprchnouti a skrýti se u svých četných přátel na Moravě, a v prvním okamžiku mne taková myšlenka opravdu napadla. Zdržela mne však obava, že bych svým krokem poškodil klášter, jehož jsem členem, a způsobil spolu-

bratřím nepříjemnosti. Proto jsem odjel v pátek dne 13. října do Prahy a kolem jedné hodiny jsem vstoupil do paláce, kde vykrvácelo tolik českých lidí při nelidském výslechu. Ve světnici čís. 320 uvítal mne s jizlivým úsměvem komisař Oberhauser a předal mne panu Scharfovi, který mne měl vyšetřiti. Nemusel se příliš namáhati, nezapíral jsem, protože jsem nechtěl lháti. Žádal jsem však, aby do protokolu byla vložena poznámka, že v republice nebyly protižidovské zákony nikdy jasně prohlášeny. Zakazoval se jen úředníkům mimoúřední styk se židy; ostatní občanstvo nemělo se s nimi provokativně bavit na veřejných místech — v tom jsem se nikdy neprovinil. Přes trojí žádost odmítl soudce vepsati slova do protokolu, proto jsem již nenaléhal. Když jsem se tázal, proč tedy dovolovaly německé úřady židům, aby posílali poštou „balíkové známky“, nedostalo se mi odpovědi. Snad ani nemusím dodávat, že celý výslech se dál německy.

Občas vešel i pan Oberhauser, aby mne zranil nějakou poznámkou. Jednou se mi představil jako bývalý bohoslovec, proto prý zná dobře naše církevní právo, jindy mi pravil: „Učíval jste lidi, že nikdo neunikne z rukou Božích; pamatuje si tedy, že nikdo neujde ani gestapu.“ Jindy se mu zdálo, že nepovídám pravdu, proto mi řekl: „Lež je hřích, a Bůh ji trestá a používá k tomu i gestapa.“ Kdysi se tázal po jakémsi jméně, na štěstí jsem je nevěděl. Nevěřil a hrozil mi ranami; odpověděl jsem klidně: „Kdybyste mne zbili sebevíce, musím vám dáti nakonec

stejnou odpověď, protože jméno opravdu nevím.“
Snad přece uvěřil, aspoň již déle nenaléhal.

K šesté hodině večerní skončil první výslech a pan Scharf mne poslal na noc do našeho kláštera v Praze, s poznámkou, abych na druhý den přišel v 9 hodin. Věděl jsem dobře, proč tato zdánlivá blahovůle; v patách za mnou šel tajný policista. Páni se podle všeho domnívali, že budu v Praze zahlazovati stopy nebo činiti jiná opatření. Namáhali se zbytečně; spal jsem neobyčejně klidně a odsloužil ráno svou poslední mši svatou. V ní jsem se odevzdal cele Bohu a v ustanovenou dobu jsem zaklepal opět na dveře čis. 320. Začal druhý výslech, který trval až do poledne.

Kolem 12. hodiny připravil si p. Scharf revolver — snad se domníval, že se budu brániti, až mi oznámí moje zatčení. Mimoděk jsem se usmál. V tu chvíli vstoupil též komisař Oberhauser; když zahlédl můj úsměv, pravil podrážděně: „Ten se ještě směje?“ Vyzvali mne, abych odložil kněžský kolárek a pás s růžencem. Uposlechl jsem, komisař mi podal zatýkací rozkaz a vedl mne do přízemí, kde čekalo již několik zatčených — mezi nimi též kapitulní vikář budějovické diecése, Msgre Jan Cais. Tehdy jsme se viděli po prvé, při odchodu z Terezína jsme se spatřili po druhé.

Po nějaké době přijelo policejní auto — všeobecně se mu říkalo Anton — a zavezlo nás na Pankrác.

2. NA PANKRÁCI

Vešel jsem s ostatními na chodbu pankrácké věznice a všechny nás ovanul mrazivý dech nacistické kultury. Postavili nás tváří ke zdi a nechali státi asi hodinu. Ohlédnouti se nesměl nikdo; proč, jsme se nedověděli. Všude jen křik; kolikrát se mi zdálo, že členové gestapa ani neumějí klidně promluvit, stále jen křičeli. Se všech stran bylo slyšeti políčky, já dostal také jednu ránu. Přistoupil ke mně jakýsi SS a tázal se, jsem-li kněz; když jsem přisvědčil, vsadil mi políček, až se mi v očích zajiskřilo. Mimoděk vzpomínám na jiný okamžik. Po svém osvobození vracel jsem se v noci z dobříšského nádraží do kláštera. Za městem mne potkala ruská hlídka. Jeden z Ukrajinců všiml si mého šatu a tázal se: „Či ty svjaščenic?“ (Jsi kněz?). Když jsem odpověděl kladně, chopil se mých rukou a počal je vroucně líbat. Dvě momentky — ale kolik nám prozrazují!

Konečně bylo vyvoláno i moje jméno. Odebrali mi občanskou legitimaci, peníze, ale též všecky kovové předměty; neponechali mi ani šle, abych prý se nepokusil o sebevraždu. Po těchto formalitách předali mne strážci, který mne zavedl k cele čis. 196. U dveří vykonal ještě jednu důkladnou prohlídku —

i stěevíce jsem musel zouti — neponchal mi ani kousek papíru a otevřel celu. V ní jsem spatřil mladého muže, který ze sebe chrlil hlasitě jakási slova. Protože jsem ničemu nerozuměl, byl jsem v prvním okamžiku přesvědčen, že mám před sebou šilence, a mimoděk jsem se otřásl. Báł jsem se zbytečně. Jak jsem se dověděl později, bylo to jen povinné hlášení a opakovalo se, kdykoli některý ze strážců otevřel dveře. Znělo doslova: „Achtung! Zelle 196. Zwei Mann, einer ist im Spital, alles in Ordnung!“ (Pozor! Cela 196. Dva mužové, jeden leží v nemocnici, vše v pořádku!)

Strážník zabouchl dveře a zavřel je klíčem. Ještě chvilku jsem stál u dveří a netroufal si dále. Zdá se, že i mladý muž vytušil mou obavu; proto přistoupil a srdečně mne vítal. Byl již několik týdnů v cele sám, jeho druh ležel v nemocnici, konečně dostal společníka. Pocházel z Braníka; byl zatčen, protože tvořil spojku mezi francouzskými zajatci v Německu a severní Afrikou. Jeho otec byl důstojníkem a byl vězněn v jiném oddělení, nikdy se neviděli. Na jméno se již dobře nepamatuji, zdá se mi, že slul Anderle. Později nám přidali ještě jednoho vězně; byl jím generální sekretář Národního souručenství, p. Jilma.

Prohlédněme si napřed celu, která měla být po deset dní mým příbytkem. Byla malá, asi 3×6 m a byla určena pro tři vězně; bylo-li třeba, natlačili jich i více. Hned u dveří byl na jedné straně splachovací záchod, naproti němu kamna ústředního topení. Ná-

bytku bylo málo: nenatřený stolec, dvě židle, na zdi věšák a polička. Jedna postel byla závěsná, přes den se přiklopovala ke zdi, druhé dva slamníky byly srovnány pod okénkem, které bylo až u stropu. Teprve na noc jsme slamníky rozložili po podlaze, přikrývali jsme se teplou houní. Co jsme se po ní natoužili později v Terezíně! Do omítky bylo vryto plno nápisů, českých, německých, ale též anglických; zanechali je naši předchůdcové. Rád jsem je čítával, v paměti mi utkvěl jediný: „Ne zde, teprv v hrobě odpočineš sobě!“

Denní pořádek byl dosti prostý. Vstávali jsme v 6 hodin, asi o půl sedmé bylo snídání, po něm úklid cely, na který strážní přísně dohlíželi. Houně musely být srovnány tak, že se podobaly cihlám. Kdo byl nedbalý, vydával se v nebezpečí, že mu bude vše přeházeno. Proto bývaly světnice čisté, blecha byla vzácností, o všech nikdo ani neslyšel. V 8 hodin byla „Freistunde“ (hodinka oddechu), škoda, že trvala jen 15 minut. Všecky cely se otevřely a my odklusalí na dvůr, kde bývala pochodová nebo prostná cvičení. Byly to nejkrásnější okamžiky celého dne, kdy jsme se mohli nadýchati čerstvého vzduchu a osvěžiti údy, odsouzené k ustavičné nečinnosti v zavřené cele. A přece i tuto chvilku nám dovedli ztrpčiti němečtí páni. Stačilo, aby velitel byl ve špatné náladě a „hodinka oddechu“ se stala mučednictvím. Buď nás honili celou dobu poklusem, který býval zvláště pro starší velice obtížný, nebo poručili udělati 50 dřepů. Ještě obávanější byl „Froschschrift“

(žabi krok) — poskok v dřepu. V takový den jsme se vraceli do cel úplně vysílení a na smrt unaveni.

Oběd byl ve 12 hodin, večeře asi v 6, spáti se smělo až po 8. hodině; proto není divu, že den byl tak nekonečně dlouhý a hleděli jsme si jej zkrátiti, jak bylo možno. Práce nám byla tehdy vzácným pokladem, ubíhala při ní rychleji dlouhá chvíle, proto jsme ji hleděli co nejvíce protáhnouti. Snad nikde se nezametalo tak svědomitě jako na Pankráci! Jindy jsme hráli šachy; figurky byly dovedně uhněteny z klosetového papíru nebo si je udělali z chleba, šachovnice byla nakreslena na stole. Běda ovšem, kdyby nás při hře zahlédl některý ze strážců! Světlo jsme neměli. Je pravda, v cele byla žárovka; tu si rozsvěcoval z chodby strážce, kdykoli se chtěl v noci přesvědčiti, zda nikdo z nás neuprchl. Jakési světlo vrhal do cel veliký reflektor, který byl na dvoře. Proto jsme večer sedávali a dlouho debatovali; moji druhové předkládali různé otázky, většinou náboženské, já na ně odpovídal.

Jako kněz byl jsem povinen modlívati se denně breviář. Knihu mi vzali, proto jsem jej nahrazoval třemi růženci. Na kus tkaničky jsem si udělal deset suků, abych se nezmýlil. Moji druhové to viděli, nikdy se nesmáli, ctili náboženské přesvědčení druhého.

Strava byla tenkrát na Pankráci dobrá; nebylo jí mnoho, zato bývala rozmanitá a po každé pěkně upravena. Ráno černá káva, v poledne polévka a nějaké jídlo, k večeři někdy mléko, jindy lehčí pokrm, chleba na den asi 30 dkg. Co jsme se později na-

vzpomínali v Terezíně na tyto „egyptské hrnce“!

Zato zásobování vodou bylo velmi nedostatečné. Vodovod jsme neměli, proto musel vypomoci splachovací záchod; ani to nebylo bez obtíží. Naše druhé poschodí bylo již příliš vysoko, proto potrubní tlak malý — voda u nás tekla teprve po šesté hodině večer. Abychom se mohli ráno umýti, bylo třeba nachytati v noci dostatečnou zásobu vody. Snad se vám to bude zdáti málo slušné, ale nebylo jiné pomoci. Potřebnou vodu jsme zachycovali do misky, z které jsme jídali, a to přímo v záchodové mušli. Příznám se, z počátku se mi to hnusilo, konečně jsem si navykl také a pomáhal udržovati dostatečnou zásobu vody. Pitnou vodu nám dávali pro celý den ráno do malého džbánu.

A ještě o jedné zvláštnosti se musím zmíniti. Kdykoli zarachotil ve dveřích klíč — a bývalo to dosti často — museli jsme okamžitě vyskočiti a postavit se do pozoru zády ke dveřím — jenom nejstarší obyvatel cely byl obrácen ke dveřím obličejem a učinil potřebné hlášení, o kterém jsem se již zmínil.

Zdálo by se, že při takovém způsobu života byli jsme od vnějšího světa úplně oddělení a nevěděli nic o současných událostech. Právě naopak! Den co den přicházeli noví vězňové nebo byli voláni k výslechu, a povinností každého bylo nasbírat cestou co nejvíce politických novinek. Jakmile se vrátili do cel, pověděli ostatním, co vypátrali a hned začalo „telegrafování“ z cely do cely. Užívalo se k tomu obyčejné lžice a ruky. Abeceda — zjedno-

dušená — bývala vryta nad stolkem do zdi a vypadala takto:

	1	2	3	4	5	6
I.	a	b	c	d	e	f
II.	g	h	i	j	k	l
III.	m	n	o	p	r	s
IV.	t	u	v	x	y	z

Kdo chtěl „telegrafovat“, chopil se lžice a usedl před abecedu. Chtěl na př. oznámiti, že odstoupil admirál Horthy. Několikerým úderem do zdi oznámil sousedům svůj úmysl; když došla odpověď, počalo „vysílání“. Telegrafista udeřil napřed lžicí dvakrát do zdi, tím naznačil, že písmeno, které bude následovati, bude z druhé řady (II.); potom klepl znova dvakrát, tím určil písmeno *h*. Konec písmene naznačil úderem pěsti (*x*), konec slova dvojitým úderem (*xx*). Slovo Horthy znělo tedy v naší telegrafii takto:

..	..	x	H
...	...	x	o
....	.....	x	r
.....	.	x	t
..	..	x	h
....	.....	xx	y

Je pravda, tento způsob byl velice zdlouhavý, zato

fungoval bezvadně a do půlnoci vědělo celé poschodí o posledních událostech na frontě.

Tak nám plynul den po dni, nejvíce jsme se báli neděle. Protože němečtí páni museli pro nás zůstat doma a nemohli na procházku, mstili se, jak mohli. Konali prohlídky a trestali každou maličkost. Nejsmutnějším býval pro nás pátek, kdy se na Pankráci popravovalo, a duté rány automatické sekery — vážila 50 kg — bylo slyšeti až k nám do cely. Poprav bývalo nestejně: 8—20, někdy ještě více. Snad ani nemusím připomínati, že nám nebývalo do řeči a v duchu jsme se tážali, kdy dojde i na nás. V této době byl jsem volán k třetímu výsledku, byl ze všech nejtrapnější. Komisař Oberhauser mi chtěl mermomocí dokázati, že jsem míval pohlavní styky se ženami nebo se dopouštěl homosexuality; později jsem se dověděl, že tak trápil každého kněze. Když neustával, odbyl jsem ho rozhodnou poznámkou: „Pane komisaři, byl jsem jediným synem v rodině. Kdybych byl toužil po takových věcech, mohl jsem zůstat ve světě; pro klášter jsem se rozhodl úplně dobrovolně.“ Po těch slovech umlkl; dal mne jen fotografovati a vložil můj obraz do alba zločinců. Neklame-li mne paměť, měl jsem číslo 150.000.

Při jednom výsledku vytýkal mi komisař, že naše morálka je židovsko-jesuitská. To mu však nebránilo, aby měl legitimace na s e d m různých jmen. Doufal, že tak unikne snáze spravedlnosti. Přepočítal se; po převratu byl polapen a třeše se v pankrácké věznici před zaslouženým trestem!

Od té doby jsem měl již pokoj a čekal jen, co bude dále. Dne 23. října odjžděl veliký transport do Terezína. Nebyl jsem původně mezi nimi, proto mne ani nevolali, abych se oholil. Po obědě odváželi poslední účastníky transportu na Masarykovo nádraží. V tu chvíli se otevřely dveře naší cely a strážník mne vyvolal, abych ho hned následoval. V prvním rozrušení jsem se těšil, že snad budu propuštěn; u brány jsem se dověděl, že jsem poslán do Terezína. Ještě několik okamžiků a policejní auto mne odváželo na nádraží. Bylo nás celkem 200. Lidé nás uctivě pozdravovali, provázeli nás čeští četníci. Poznali ve mně kněze a hleděli mi podle možnosti cestu zpříjemnit. Konečně jsme byli v Bohušovicích, odtud jsme šli pochodem do Terezína. Prošli jsme židovským ghetem a brzy se před námi otevřela bíle pruhovaná brána Malé pevnosti.

Odchod do Terezína byl pro mne velikým Božím dobrodiním, protože oddálil soudní projednávání mého případu. Věděl jsem dobře, jak Němci trestali „přátelství se židy“; většina obžalovaných skončila sekerou, a sám jsem vážně počítal s touto možností. Odchodem do Terezína zmizel jsem jaksi zrakům pražského gestapa — ale myšlenka na popravu mne neopustila nikdy.

3. MALÁ PEVNOST

Prohlédněme si napřed místo, kde vyteklo tolik české krve; porozumíte snáze jednotlivým kapitolám.

Město Terezín se nemůže chlubití dávnou minulostí; založil je teprve 10. října 1780 císař Josef II. a ke cti své matky je pojmenoval Terezínem. Skládalo se ze dvou částí: z vlastního města, které bylo pevností do r. 1882 a z Malé pevnosti, vzdálené asi 10 minut. Již r. 1939 proměnili ji Němci v policejní vězení.

Dlouho jsem pátral po plánu Malé pevnosti, až dosud marně. Tonlova kniha, objednaná z univerzity, mnoho mi neprospěla, její obrázek je příliš malý a nepřehledný. Proto jsem kreslil jen „od oka“. Plán nepodává přesně velikost jednotlivých budov a dvorů, ani hradby nejsou snad všude správně zakresleny. Bylo velice nebezpečné dlouho si je prohlížeti, stráže v tom viděly hned přípravy k útěku. A přece stačí, aby umožnil čtenáři nutnou orientaci.

Kolem celé pevnosti se táhnou široké a hluboké příkopy; když hrozilo nebezpečí, bylo je možno naplnit vodou z nedaleké Ohře. Vedou přes ně dva mosty. Hradby jsou dosti vysoké, z pálených cihel, jen v rozích je tužili velikými kvádry.

Vstupujeme hlavní branou (1), po pravé straně je v ní strážnice, nalevo holirna pro posádku. Holili dva vězňové. Většina posádky tam docházela denně, jenom krutý ředitel pevnosti se bál nebezpečného nástroje a holil se raději sám. Veliké „Pst!“, napsané na dveřích, upozorňovalo vstupujícího, aby nemluvil před holiči o věcech, které měly zůstatí tajemstvím.

Od brány běžela celým táborem dosti široká ulice, která dělila Malou pevnost na dvě skoro stejné části.

Hned za branou bylo po pravé straně malé náměstíčko, potom brána (2), stále zavřená; vcházelo se jí na III. dvůr (3), obývaný ženami. Jednotlivé cely (čís. 24—33) byly vestavěny do širokého hradebního náspu, který obepínal celou pevnost. Světnice měly jediné okno, chráněné dvojitou mříží. Bydlili jsme opravdu v zemi a nebylo zvláštností, prokousala-li se k nám nějaká myš a odnesla kus chleba, ušetřeného pro druhý den. V naší cele chytily jsme jich ve 14 dnech — sedm!

Vraťme se opět na hlavní ulici a jděme po ní dále! Po pravé straně vidíme kantinu (4), která bývala jevištěm pustých pitek, při kterých se i střílelo, za kantinou se táhly různé dílny a garáže, na konci byla prádelna. Vstupme do boční ulice (5), po malé chvíli jsme ve II. dvoře (6). Tam byly cely 18—23 a 34. S druhé strany vroubila ulici různá skladiště (7) a dřevařská dílna, za ní byl pěkný park — vkročíti jsme do něho nesměli — a v něm kasárny SS

(8). Za touto budovou byl ještě jeden dvůr, v něm různá skladiště (9).

Tím jsme došli až k druhé terezínské bráně (10); říkalo se jí Pražská, protože byla spojena mostem s pražskou silnicí. Krátce před převratem vyhodili most do vzduchu a bránu zabarikádovali; chtěli tak zameziti přístup ruským tankům. Za Pražskou branou táhly se dvě skupiny hospodářských budov (11); koně i krávy pocházely z nešťastných Lidic.

Projděme hlubokou branou (12), a jsme ve IV. dvoře (13); měl nejvíce cel (34—49). Skládal se ze dvou částí: z obdélníkové plochy, vroubené novými, betonovými celami a z polokruhovitě apsidy. Vystupovalo se k ní po několika schodech, kolem dokola byly cely vestavěny do hradebního náspu.

Tím jsme si prohlédli pravou polovinu Malé pevnosti; vraťme se opět k hlavní bráně, kterou jsme původně vešli. Po levici máme zadní zeď kuchyně, za ní vedla vrata (14) do boční ulice, kde byly kanceláře a oděvní skladiště (15). Menší branou (16), zdobenou honosným nápisem „Arbeit macht frei“ (Práce osvobozuje), vstupujeme do I. dvora (17); v něm byla cela 1—17. Odtud vedla menší brána (18), vždycky zamčená, do pevnostní nemocnice (19), zvané úředně „Krankenrevier“. Bylo to nejsmutnější místo v celé pevnosti, slunko tam nikdy nezasvitlo. Původně tam věznili ženy, později je přestěhovali do III. dvora.

Rozladění opouštíme tmavý kout, který býval postrachem nemocných vězňů, a vracíme se, kudy jsme

přišli. Před sebou vidíme rozlehlou budovu (20), v ní bydlili naši velitelé — jenom ředitel tábora měl 7 přepychově zdobených pokojů. Před budovou byl pěkný park, za ním nové kasárny, ještě nedokončené (21). Zahybáme doleva; tudy vodívali ubohé vězně na popravu. Ještě několik kroků a vstupujeme do „brány smrti“ (22), jdeme kousek doprava, procházíme „brankou smrti“ (23) a jsme na popravišti (24). Nikdo nám to nemusí ani vysvětlovati; četné dírky ve zdi, které tam zanechaly kulky a dvě šibenice připomínají jasně účel tohoto místa. Mrtvolky z počátku spalovali, později je pochovávali ve společných hrobech (25). Zastavme se též u nich a pomodleme se aspoň Otčenáš za všechny, kdo v nich odpočívají!

Odcházíme s pocitem hrůzy s místa, kde dotrpěly tisíce českých lidí, a zabočujeme doleva. Vedle vidíme krásné koupaliště (26); bylo jen pro pány, obyčejné vězně honili do něho v zimě, aby je potrestali. Po pravé straně stojí kino (27) — směla do něho jen posádka — a byty našich strážců, poněkud dále dřevěná kůlna (28), kde v zimě v létě stříhalo na 100 starších lidí králičí kůžičky, naproti byly byty (29), kde věznili příbuzné — či snad jen osobní přátelé? — pana presidenta Beneše. Daleko vzadu tyčil se pevnostní vodojem (30).

4. ORGANISACE MALÉ PEVNOSTI

Posádka Malé pevnosti se skládala z velitelů a strážců. Velitelé — bývalo jich asi 12 — spravovali jednotlivá oddělení a byli vesměs členy gestapa; jeho značku SD (Sicherheitsdienst — služba bezpečnosti) nosili na levém rameni. V čele stál ředitel Jindřich Jöckel; uvěznění studenti ho přezvali Piňdou a jméno se udrželo až do konce. Svou herkulovskou postavou připomínal mi po každé řezníka, svým hlasem cirkusového ředitele.

Z ostatních velitelů jmenuji ještě: Mallota, řídil stavby a prádelnu. Burian a Mende se střídali ve strážnici, Fischer prohlížel došlé balíky a nemilosrdně z nich vybíral všechny potraviny; Sternkopf dohlížel na dílny, Royko zastupoval ředitele tábora, Neubauer se omezil na řízení traktoru, Hohaus a Munzig se starali o potravinové oddělení.

Mezi sebou bývali velitelé nesvorní, nepřáli jeden druhému úspěchu, kde mohli, podkopávali jeho autoritu a často si vzájemně nadávali. Vězňové brzy vypořádávali tuto slabinu a odvážnější ji využívali ve svůj prospěch: nemilý rozkaz jednoho velitele obešli opačným rozkazem jeho soka — někdy se jim to podařilo, jindy svolali na sebe pomstu uraženého. Ani velitelé se neuchránili po každé před pádnou

pravici Piňdovou; mstili se za to na bezbranných věznicích.

Jindy bývalo ještě hůře. Páni nešetřili alkoholem a jeho následky bývaly u každého jiné. Ředitel zpíval, Sternkopf plakal, Munzig se objímal s vězni, kteří mu přišli do cesty a ujišťoval je svou láskou, Burian zuřil. Nebylo řídkým zjevem, že se v takové náladě mezi sebou poprali nebo po sobě i stříleli. Kdysi ztloukli Mendea tak velice, že ho vážně poranili. V takovou chvíli jsme se báli vyjít na ulici.

Posádkovou stráž tvořila původně setnina SS, později byla část poslána na frontu. Na jejich místo nastoupili ozbrojení Němci z Banátu a ruští zajatci, kteří se dali do německých služeb. Obojí se k nám chovali celkem mírně a reptali hlasitě proti svým pánům (Marmeladeherren!). Dovolovali nám večerní procházky po dvoře a sami dávali pozor, aby nás nikdo nepřekvapil. Rádi nám vypravovali o svých rodinách — většinou nezvěstných, a ukazovali jejich fotografie. Mnozí nám slíbili i zbraně, až bude převrat. Budoucnosti se lekali: Banátníci nevěděli, zda je přijme Jugoslavie, Rusové nám prozradili několikrát obavu, že skončí na šibenici.

Titul „velitele“ patřil vlastně jen důstojníkům a poddůstojníkům, ve skutečnosti jsme jej dávali i poslednímu strážci, jakmile jsme vyzorovali, že jim to lichotí. Kdykoli jsme potkali velitele nebo strážce, museli jsme smeknouti; šli-li aspoň dva vězňové, zavelel ten, který byl po levici: „Achtung! Mützen ab!“ (Pozor! Čepice dolů!)

V Terezíně bylo dosti dětí německých velitelů; ani z jejich oček nezazářil nám nikdy paprsek lásky, i jejich duše otrávil nacistická kultura. Přišel ke mně kdysi starší vězeň a ukazoval mi svůj oděv; byl popliván. Na otázku, kdo mu to udělal, odpověděl: „Německé děti.“ A muži, který prožil v pevnosti několik let, vhrkly při tom do očí slzy. Teprve později jsem se dověděl, že svůj čin provázely ještě nadávkou: „České prase!“

Můj obraz by nebyl úplný, kdybych se nezminil ještě o dvou mužích, kteří byli postrachem Terezína; byli také vězni, a přece měli v táboře zcela výjimečné postavení: každý měl svou světničku, dostali černý šat a čapku s říšským orlem a směli se pohybovat volně po celém táboře. Jejich úřední titul byl „Sonderhäftlinge“. Oba byli Němci a páni jich užívali jako pomocníků.

Prvním byl jakýsi Neumann. O jeho životě jsme věděli málo, skoro nikdo s ním nemluvil. Byl kdysi členem gestapa; proč se dostal do Terezína, nepodařilo se nám vypátrat. Byl to typ zločince; jeho malé, skoro ustavičně přivřené oči, připomínaly mi po každé kočku, která se chystá k smrtícímu skoku. Po táboře chodíval se silnou holí, kterou bil bezbranné vězně, někdy tak dlouho, až zůstali ležeti bezvládně na zemi. To mu však nevadilo, aby si nezašel každý týden do balíčkárně a neodnášel odtud chutnější potraviny, odňaté vězňům.

Jméno druhého jsme si nepamatovali nikdo; protože byl všude, říkali jsme mu posměšně „Josef der

Wichtige“ (Josef Důležitý). Pocházel z Kolína nad Rýnem a byl vězněn osm roků pro své komunistické přesvědčení, ke konci války byl v koncentračním táboře v Osvětině. Když se blížili Rusové, dostal s ostatními německými vězni strojní pušky a měl odvésti 40.000 židů do Terezína; cestou se měli postarati, aby jich přišlo do Čech co nejméně. Ostatní vězňové užili vhodné příležitosti a uprchli, vytrval jediný Josef a dovedl zbytek — asi 400 židů — do Opavy. Odtud byl poslán do Terezína, tam přivedl již jenom 100 židů. Brzy poté setkal jsem se s ním v německé cele 23, kde jsem tehdy bydlil. Ani nevím, čím jsem si získal jeho důvěru, otevřel mi celé srdce. Ličil mi útrapy dlouhé cesty, na které zahynulo nebo bylo postříleno skoro všech 40.000 obětí, sám prý nezastřelil nikoho. O Terezíně neslyšel nikdy; kdyby prý byl znal jeho hrůzy, byl by uprchl s ostatními. Ještě v poslední chvíli chtěl prý postřílet všechny naše velitele atd.

Příchodem do Terezína si získal úplně důvěru našeho ředitele a ten se rozhodl užítí ho pro své účely. Měl se vplížiti mezi české vězně, vyslechnouti jejich hovory a donášeti je německým pánům. Na štěstí jim nemohl vyhověti, protože neuměl slovo česky. Proto byl jmenován vrchním dohlížitelem a v několika dnech přisedlal úplně. Zapomněl na revoluční řeči, jaké vedl na počátku a týral vězně stejně jako ostatní. Mně neublížil nikdy; věděl jsem o něm příliš mnoho a bál se, že bych ho mohl zničit — zato se mně počal vyhýbati. On nás

abychom zpívali při pochodech české písně, a byl obáván stejně jako Neumann; co se s ním stalo po převratu, jsem se již nedověděl.

Malá pevnost byla určena původně pro 1500 vězňů, ke konci nás v ní bylo napěchováno 6000. Čechů bylo hodně přes 5000, zbytek tvořili ruští, angličtí a francouzští zajatci, norští vlastenci, Rumuni, italští dělníci a židé, kteří byli posláni do Malé pevnosti na popravu. V menších celách nás bývalo 60—80, ve větších 400—600. Všichni vězňové nebyli mezi sebou stejní, někteří měli u svého jména určitou poznámku. Jedna zněla: XYZ. Její přesný smysl jsme se nedověděli nikdy; jenom jsme vyzorovali, že z jejich řad bývaly vybírány nejčastěji oběti k popravám. Jiná poznámka byla KA (Kein Ausgang — žádný východ); dávali ji vězňům, kteří nesměli nikdy opustiti celu. Nebrali je k žádné práci, proto jim ponechávali i jejich civilní oděv. Byli to většinou bývalí důstojníci. Jejich hmotné postavení bylo dosti trudné, protože byli odkázáni na „úřední“ stravu a nemohli si nijak přilepšiti; pokládali jsme za svou povinnost pomáhati jim, jak jen bylo možno. Třetí poznámka byla RU (Rückkehr unerwünscht, návrat nežádoucí). Tu dostávali vězňové, proti kterým nebylo dostatečných soudních důkazů, v Terezíně se již měli postarati, aby se nevrátili! Ruští vojáci měli na zádech namalováno žlutou barvou veliké SU (Sowjet-Union), židé nosili žlutou hvězdu.

Prísně se dbalo, aby všichni vězňové byli usta-

vičně zaměstnání; omlouvala jen vážná choroba, uznaná lékařem. Pracovalo se vždy ve skupinách; každá taková skupina slula úředně „Kommando“. Každá skupina měla svého velitele; býval jím některý z vězňů a slul „kápo“. Někteří se starali o své dělníky a byli velice oblíbeni, na jiné vzpomínáme jen s bolestí; aby se zalíbili německým pánům, sužovali nás stejně jako oni.

Před odchodem — totéž se dalo při návratu — hlásila se každá skupina u strážnice. Kápo sestavil své lidi do pětic, postaral se, aby řady byly přesně vyrovnány, zavolal velitele a hlásil počet dělníků. Neobešlo se to po každé hladce. Kdysi hlásil kápo: „Deset mužů.“ Odpovědí byl políček, až mu hlava poskočila. Přepočtl znova skupinu, vše bylo v pořádku; proto hlásil po druhé: „Deset mužů“ — opět políček. Teprve tu si uvědomil „zločin“, jakého se dopustil, a zvolal: „Deset vězňů.“ Jindy přšelo nebo dul mrazivý vítr, ale museli jsme státi, až si nás velitel přepočítal — a bývalo nás někdy 600, při budování zákopů dokonce 1500. Zvláště jedno hlášení se mi vrylo hluboce do duše. Znělo: „1471 vězňů a deset mrtvol, celkem 1481.“

Některé skupiny pracovaly jen v táboře, jiné chodily na výdělek, nejčastěji do Litoměřic. Chodilo se většinou pěšky, jenom některá „komanda“ jezdila autobusy. Šlo se po každé pochodem; největším trestem býval pochod „ve sražených řadách“, při něm měla druhá řada ruce na ramenou svých předchůdců. Mnozí neměli obuvi; dali jim velké holand-

ské dřeváky, které na umrzlé silnici po každém kroku ujížděly. Nejdále zajížděla skupina zvaná „Reichsbahn“ (říšská dráha), opravovala dráhu kdesi za Ústím. Pracovalo se i v neděli, jen „Reichsbahn“ zůstávala toho dne doma.

Všude se hledí, aby každý dostal práci podle svých schopností, v Terezíně měli opačnou zásadu. A tak jsme bývali svědky, že ministr kopal v zahradě, lékař vytápěl kuchyňské parní kotle, generál škrabal brambory, inženýr pral dámské prádlo a gymnasijský ředitel zametal ulice. Nebylo to náhodou, dalo se to úmyslně; tak se naskytla častěji příležitost ztýrati neobratného pracovníka nebo ho obviniti ze sabotáže.

Kromě mužů byly v Terezíně vězněny i ženy, ke konci jich bylo na 600. Měly cely jako my a konaly práce pro ně přiměřenější: šily a žehlily úřednické prádlo, hotovily slaměnou obuv, pečovaly o úklid v četných kancelářích nebo pracovaly v hospodářství. Jejich dvůr byl obehnán vysokou zdí, vedla do něho zavřená vrata. Německá kultura se nezastavila ani před důstojností ženy. Kolikrát jsme byli svědky, jak naše české dívky musely cvičiti po celé čtvrt hodiny dřepy a německý velitel provázel cvičení sprostými poznámkami!

Vězňové — mužové i ženy — měli jakousi samosprávu. V čele každé cely stál kápo, volilo si ho osazenstvo. Rozděloval práci, určoval místo, kde měl kdo spáti, mohl i potrestati každého, kdo se provinil. Velmi přísně se stíhala krádež chleba; zloděj do-

stával v cele až 25 ran. Kápovi pomáhal cimerka: pečoval o úklid a čistotu cely, aspoň dvakrát v týdnu vydrhl podlahu a zastupoval nepřítomného velitele cely. Jeho úkolem bylo též rozdělovati jednotlivcům chléb, marmeládu nebo margarín; on odpovídal, kdyby někdo vložil do poštovního balíku moták atd.

Nade všemi celami určitého dvora stál dvorní kápo (Hofkapo), celý tábor řídil vrchní kápo (Oberkapo); tito dva se nevolili, byli jmenováni od velitelů. Dvorní kápo přiděloval vězně k různým pracím a staral se, aby v plném počtu nastoupili; vrchní kápo určoval vězňům cely a řídil nutné kancelářské práce.

Tuto samosprávu si nesmíte ovšem představovati příliš růžově. Káповé byli často jen hromosvody a dostávali bití, kdykoli se nepodařilo vypátrati pravého vinníka. Dobře se pamatuji, jak ředitel zbil do krve generála Melichara, když z jeho dvora uprchli kdysi tři vězňové.

Také jindy bývalo v Malé pevnosti rušno. Občas volali vězně, aby podepsal „Schutzhaft“ (ochrannou vazbu); nebylo-li proti někomu dostatečných důkazů, nebo byl-li od soudu osvobozen, mohlo si ho gestapo přece zajistiti: dali mu podepsati listinu, v které prohlašoval, že se dává dobrovolně do ochrany tajné státní policie; po souhlase se nikdo netázal. Jindy přijel z Litoměřic policejní lékař a zkoumal zdravotní stav určitých vězňů — bývala to obyčejně příprava k transportu. Též o nich několik slov.

Každý týden odcházela z Terezína větší nebo menší skupina vězňů — 100—200; jednak byli posíláni k různým soudům nebo byli překládáni do jiných koncentračních táborů. Směli si vzít jednu marku, potravin, kolik se vešlo do kapes, jiná zavazadla byla zakázána. Nastupovali ráno, z Terezína odcházeli kolem šesté hodiny večer, po celý den stáli venku, ať bylo počasí jakékoli. Loučivali jsme se s nimi s pocity velmi smíšenými; přáli jsme jim odchod z terezínského pekla, báli jsme se nejisté budoucnosti. Mnoho jich podlehló útrapám daleké cesty, jiné skosili angličtí letci.

Před samým odchodem bývala přísná prohlídka celého transportu; předstupovali po jednom, prohlížel některý z velitelů. V duši mi utkvěl poslední transport, který odcházel z Terezína před samým převratem. Čítal asi 100 mladých vězňů, jeli kopat zákopy v okolí královéhradeckém, prohlídku konal Royko. Jediným škusnutím rozpínal kabáty a vesty, že při tom utrl několik knoflíků, mu nevadilo. Prohlédl každou kapsu a všečen jejich obsah odhazoval daleko stranou. Celé okolí bylo pokryto kapesníky, vázankami, kusy prádla nebo vlněnými šátky na krk. Nenechal ani léky, které si odnášeli churaví vězňové. U jednoho našel balíček klosetového papíru. Rozhodil jej do větru a ten jej roznesl v okamžiku po celém dvoře.

Tehdy jsem prožíval úzkostné chvíle, protože jsem dal jednomu vězni kovový křížek, který jsem zdědil po jakémsi popraveném. Oba jsme věděli,

čeho se odvažujeme; vše náboženské bylo nám přísně zakázáno. Vězeň si zavěsil křížek na prsa, jako zázrakem ušel pozornosti rozzuřeného komandanta. Setkal jsem se s vězněm před samou branou, mlčky mi ukázal na prsa. Pochopil jsem, podařilo se mu vzácný poklad uchrániti.

Strava byla v Terezíně od počátku velmi jednovárná a ustavičně se zhoršovala. Z počátku jsme dostávali denně dvě porce chleba, později jenom jednu. Ráno byla černá, neslazená káva, v poledne kroupová, bramborová nebo zelná polévka, večer řídká polévka s bramborovou moučkou. Nebylo v ní opravdu nic, proto nám ji kuchař stácel do škopků kohoutkem. Z počátku bylo aspoň trochu soli, později jsme dostávali jídla nesolená. Jenom v neděli a ve čtvrtek býval guláš, později jen gulášová polévka. K tomu kousek margarínu nebo lžice marmelády. Kdo pobíral naše mléčné nebo vaječné lístky, zůstalo nám tajemstvím, my jsme z nich nedostali nic. Rusové měli ještě méně. Vidíval jsem je, jak leželi na zemi a lízali polévku, kterou kuchaři náhodou rozlili, nebo se rvali u kuchyně o bramborové slupky, aby aspoň nějak ukojili hlad, který je trápil. Pomáhali jsme jim, jak jsme mohli.

Je pochopitelné, že taková strava nikomu nestačila a bylo třeba ji doplňovati. Někdy se podařilo vyprositi si v zásobovacím oddělení kus chleba nebo trochu cukru. Sám jsem se neodvážil dlouho tam vstoupiti, ale hladu přibývalo, konečně jsem se osmělil přece. Byl tam právě velitel Munzig, který

nikdy neubližoval. Představil jsem se mu jako profesor bohosloví, přiznal se, že mám hlad a prosil o kousek chleba. Odešel do skladiště a přinesl mi dvě denní porce; přijal jsem je se slovy: „Děkuji vám, pane veliteli, a prosím Pána Boha, aby vám to odměnil.“ Pohlédl na mne udiveně — takovým způsobem mu asi ještě nikdo na světě neděkoval — a rozpačitě si odkašlal — ale od té doby dával mi chleba častěji.

Nemyslete však, že taková dobrodininí byla dovolena. Kdyby o nich byl doslechl ředitel Jöckel, byli bychom potrestáni oba; proto mne komandant po každé důtklivě napomenul, abych vše pečlivě ukryl. Na štěstí si mne ředitel nikdy nepovšiml. Jiní tak šťastní nebyli; aby ochránili komandanta, raději prohlásili, že chléb ukradli.

Většina vězňů neměla tolik odvahy nebo neuměla německy, obyčejně si pomáhali — nelekejte se toho slova! — krádežemi. Brali ze společných zásob, co se jen dalo: zeleninu, brambory, všecko. Někteří se z počátku hrozili takové myšlenky a tázali se nás kněží o radu. Vysvětlovali jsme jim rozdíl mezi zákonitou vládou a mezi násilím, jakého se na nás dopouštějí. Vtipně to pověděl jakémusi vězni bohdi-kovský farář Jašek: „Hřích je, když můžeš vzíti dvě kila brambor, a vezmeš jen jedno!“ Běda ovšem, byl-li kdo při krádeži dopaden; dostal ran, že jich ani nespočítal. Kdysi zastihl ředitel při takovém pokusu našeho topiče z koupelny. Mrštíł jím vši silou na umyvadlo. Mramorová mísa povolila a rozbila se

v tisíce kousků, tvrdá česká hlava to odnesla jen několik podlitinami.

V zimě se v celách netopilo — jen v době největších mrazů nám přidělovali denně 10 kg uhlí; potřebné topivo se doplňovalo opět krádežemi — němečtí vězňové tomu říkali žertovně Stehlkommando. Časné zrána se rozběhli po táboře odvážní jednotlivci a vraceli se s bohatým lupem dříví, uhlí a koksu.

Ještě hůře bývalo s vodou. Nikdo netušil, že Terezín bude mít 6000 obyvatel, proto vodojemy nestačily — ale páni si uměli pomoci. Uzavřeli přes den přítok vody na celý IV. dvůr, kde bývalo na 3000 vězňů; snadno si domyslíte, jak to vypadalo v cele, kde byly dva splachovací záchody pro 600 lidí, ale netekla voda! Klosetového papíru jsme dostávali na týden čtyři listky!

Kouřiti bylo přísně zakázáno, a přece kouřil kde-kdo. Někomu se podařilo propašovati do tábora cigarety, jiní se spokojili tím, co poskytovala zahrada. Tabák byl nejvzácnějším platidlem, za cigaretu bylo možno koupiti všecko. Mnohé opanovala vášeň tak velice, že prodávali i prádlo, jen aby si mohli zakouřiti.

A ještě na jedno nesmím zapomenouti: i v Terezíně jsme poslouchali denně Londýn — méně již Moskvu, protože vysílala v dobu pro nás málo vhodnou — a tyto zprávy nám umožnily překonat i největší utrpení. Příležitostí bývalo dosti. Časné zrána odcházel někteří vězňové do kantiny nebo do

kanceláři, aby se postarali o potřebný úklid, páni nastupovali teprve v 7 hodin. Proto měli dosti času, aby vyslechli ranní hlášení britského rozhlasu. O této vymoženosti vědělo jen několik nejspolehlivějších; i když jsme šířili zprávy, neprozradili jsme pramen. Zdá se, že ke konci vytušili němečtí páni, odkud vyvěrá naše důvěra; aspoň Piňda pohrozil popravou každému, kdo by šířil politické zprávy. Neumlčel nás, jen jsme se stali ještě opatrnějšími!

Ostatně sami velitelé nám dávali nejlepší příklad; jeden z vězňů vstoupil kdysi do kanceláře, kde seděl již vrchní inspektor a zaslechl z radia jasně slova: „Amerika ruft Deutschland“ (Amerika volá Německo).

5. PRVNÍ DNY V TEREZÍNĚ

Již se stmívalo, když jsme vešli do osvětlených ulic pevnosti. V malé chvíli byli jsme obstoupeni veliteli, přišel i ředitel, aby si prohlédl transport. Vyzvali nás, abychom všechno odložili, ani kapesník jsme si nesměli ponechat, potom začala prohlídka. Běda, u koho našli cigaretu nebo tužku; jednoho zbil Piňda tak, že ho museli odnésti, jiný odcházel s hlavou úplně zkrvavenou. Moje prohlídka se odbyla hladce; teprve později jsem se dověděl, že ji znal Hohaus, člen posádky, který snad nikdy nikomu neublížil.

Zatím se setmělo úplně a my se těšili na večeri. Místo ní nás zavedli do prázdné cely 43, zavřeli dveře a nechali nás o samotě. Byli jsme ve světnici beze světla, jenom skleněným stropem pronikala slabě měsíční zář. Tápali jsme kolem, konečně jsme zjistili holé zdi, po lůžkách ani stopy. Byli jsme unaveni a chtělo se nám spáti; proto jsme hmatali po betonové podlaze, byla mokrá, skleněným stropem přšelo. Teprve u pobočných stěn bylo sucho a každý se uložil ke spánku, jak mohl. Mladí brzy usnuli, hůře bylo se staršími. Někteří se k sobě přitulili, jiní se přitiskli k sobě zády, aby se poněkud zahřáli. Po-

kusil jsem se také spáti, marně, lomcovala mnou zima. Pokrývky nám ještě nedali a letní plášť, v kterém jsem byl zatčen, hřál velice málo. Zkusil jsem sednouti si na umyvadlo a opřít se o zeď, ani to nepomohlo. Nechal jsem tedy marných pokusů a procházel se s četnými druhy celou noc po cele.

Konečně byla dlouhá noc za námi a počalo svítati; teprve tu jsme viděli celu v její bolestné nahotě. Stěny byly jen zhruba nahozeny, na podlaze plno malty a vápna; kdo leželi, podobali se mlynářům.

Snídaní nám nedali, také bychom nevěděli, jak je snísti, protože jsme dosud neměli misky. Po osmé hodině nás zavedli ke kanceláři. Jeden ze starších vězňů nám vyložil, co bude následovati: měli jsme odevzdati legitimace, peníze — ponechali jen 50 K, ostatek poslali na adresu, kterou jsme udali. Výslovně nás upozornil, že nejsou dovoleny žádné náboženské předměty, ani růženec, křížek nebo medailonek. Manželům ponechávali snubní prsten a fotografii rodiny, svobodným fotografii otce nebo matky. Pro jistotu měl každý již napřed obrátiti kapsy a nechati je venku. Důtklivě nás varoval, abychom nic neskrývali, protože bychom to odnesli několikrát „fackami“.

Po nějaké době přišel člen gestapa a vyvolával jednoho po druhém. Moje prohlídka trvala krátce, měl jsem jen občanskou legitimaci, hřeben a trochu peněz. Bylo již k poledni a ještě neprohlédli ani polovinu transportu.

Kdo byl již prohlédnut, odcházel ke dveřím s ná-

pisem: „Kammer“ (oděvní skladiště). Tam odkládal dosavadní oděv a dostával vězeňský šat. Dali mi šedé kalhoty, kabát a čapku; tři červené pruhy na kalhotách a červený trojúhelník na prsou a na zádech označoval, že jsem *politickým* vězněm gestapa. Jiné oděli do starých uniforem čs. armády, ještě jiní dostali šaty po popravených. V malé chvíli zmizely všechny stavovské rozdíly a před skladištěm stála pestrá směsice ubohých otrhanců. Později nebylo již ani šatů; vězňům ponechávali občanský oděv, přes prsa jim namalovali červenou barvou veliké V, na záda kříž. Mimo to jsme dostali misku se lžící, prostěradlo a tenkou pokrývku na lůžko. Převlékání se muselo dít co nejrychleji, protože velitel — byl jím SD Wachholz — volal neustále: „Los los!“ nebo „Tempo!“ (Rychle!) a tento pokřik neumkl až do konce terezínského vězení. Vedle ředitele jsme směli chodit jen poklusem; kdo šel obyčejným krokem, odnesl to jistě aspoň jedním kopancem. Silná hůl, kterou držel velitel ustavičně v ruce, dodávala jeho slovům potřebný důraz.

Bylo již poledne a páni odešli k obědu, nás nechali stát před „Kammer“. Na štěstí, bylo k nám nebe velice milosrdné, bylo dosti teplo, jiné transporty zakusily více. Po celé hodiny stávaly v třesku tím mraze nebo v prudkém dešti, nikdo se nesměl ani hnouti. Trápil nás hlad, od poledne předcházejícího dne jsme ještě nejedli; teprve k jedné hodině nám přivezli oběd. Otrásl jsem se hrůzou při tomto pohledu; oběd byl v ošuntělých škopcích, v jakých

dávají na venkově žrádlo dobytku. Byla to jenom náhoda? Či i v tomto okamžiku nás chtěli pokořiti? Neodvažuji se rozhodovati — ale škopky zůstaly až do konce terezínského vězení. Později jsem se dověděl, že pocházely také ze zbořených Lidic!

Odpoledne se pokračovalo, teprve za úplné tmy dostal i poslední člen našeho transportu vězeňský oděv. Opět nás odvedli do cely 43, po strastném dni následovala stejně bolestná noc, jako byla první.

Třetího dne nás vyvedli zase, aby nás do hola ostříhali a oholili. Krátce před převratem zavedli novinku: každému vězni vystříhali na hlavě širokou pěšinku, běžela od čela až do týla; říkali jsme jí posměšně: „Piñdastrasse“. Následovala prohlídka, není-li někdo pohlavně nakažen, potom koupel a odvíšování. Protože bylo toho dne citelně chladno, a my museli čekat na dvoře, až budou všichni vykoupáni, odmítl jsem toto poslední „dobrodiní“. Bylo opět k večeru, když nás odváděli na IV. dvůr a rozdělovali do cel: jedni zůstali v cele 43, já se dostal do cely 41. Byla stejně veliká jako předcházející, měla však již dřevěné palandy — tři řady nad sebou — na kterých se mohlo spát. Pohodlí tu nebylo žádné. Spalo se na holých prknech, slamníků nebylo. Jiného nábytku jsme v cele neměli; při jídle jsme stáli, kdo byl unaven, posadil se na zem. Teprve po několika dnech nám přinesli čtyři úzké stoly a několik prostých laviček.

V cele bylo celkem 270 vězňů, větším dílem Moravanů. Uvítali nás velmi srdečně a hleděli nám

ulehčiti, jak mohli. Protože jsem dosud patřil mezi „nepracující“, dostával jsem jenom jednu porci chleba — „pracující“ měli dvě — krmili nás řidší polévkou a odepřeli nám denní dávku margarínu nebo marmelády. Počal jsem hladověti; na štěstí měl jsem v táboře dva přátele, kteří mne účinně podporovali. Byl to universitní docent dr Merell a příbramský obchodník Alois Dvořáček. S prvním jsem vyučoval v pražském semináři, u druhého jsem kupoval pro klášter. Zahlédli mne již prvního dne, od té doby mne neopustili. Bůh jim odplat vše, co pro mne tehdy učinili!

Hned první večer jsme byli svědky trapného divadla, které se potom opakovalo den co den; říkali jsme mu apel. Jeho účelem bylo zjistiti počet vězňů v každé cele a přesvědčiti se, zda nikdo neuprchl. Vše se muselo dít co nejrychleji. V jedné minutě se mělo vyhrnouti dosti úzkými dveřmi několik set vězňů a postaviti se na dvoře do pětic. Některý z velitelů nás přepočítal a stejně rychle nás vehnal do cely. Kolikrát se stalo, že některý vězeň ve dveřích upadl, ostatní se hnali bezohledně přes jeho tělo, protože je zezadu poháněli holemi.

Někdy venku přšelo, a právě tehdy mívali páni nejméně naspěch. Pravda, oni měli nepromokavé pláště, zato naše šaty pily dychtivě vodu. Vraceli jsme se promoklí, nikdo nás nepolitoval. Proto jsem byl upřímně rád, když jsem byl přeložen na jiný dvůr, kde se konal večerní apel v cele.

Také v cele jsem měl brzy mnoho dobrých přátel.

Vděčnost mne nutí, abych aspoň některé uvedl jménem: byl to redaktor pražského „Salonu“ Hamáček, znojemský starosta dr Mareš — později zemřel, ostravský advokát dr Vondráček, dr Tuček, dr Lukavský a inženýr Taimr z Českých Budějovic — skončil po svém návratu v Praze, rodinu již neviděl. V cele kvetl tehdy čilý kulturní život. Protože jsme neměli světla, zkracovali jsme si dlouhé večery denními přednáškami. Sám jsem jich konal několik, bývalo při nich ticho jako v kostele. Po přednášce se rozpředla obyčejně živá debata. Hluboce mi utkvěla v duši přednáška z 2. listopadu. Na všeobecné přání mluvil jsem o Dušičkách a posluchači provázeli moje slova tichým vzlykotem. Dobře jsem jim rozuměl: vzpomínali na drahé zesnulé, na jejichž hrobech nemohli pokleknouti — a tehdy jsme zakončili společnou modlitbou.

I tu jsem se modlival obvyklé tři růžence. Všichni to věděli, kdo chtěli se mnou mluvit, čekali, až dokončím svoji pobožnost! Také jsem si udělal malý dřevěný křížek a zavěsil jsem jej u svého lůžka; před ním jsem hledal útěchu ve svých utrpeních.

V cele 41 jsem zůstal do 12. listopadu. Libila se mi společnost, zato hmotné poměry byly velmi neutešené. V noci kapalo s betonového stropu, ráno jsme mívali pokrývku úplně promočenou. Při delším pobytu byl bych asi jedním ze 24.000, které v Terezíně pochovali nebo spálili. Věrní přátelé — dr Merell a p. Dvořáček — se přičinili, abych byl přeložen na první dvůr do cely 17.

Škoda jen, že moje radost byla zkalena jednou okolností. Moravský advokát — jméno zamlčuji úmyslně — mne požádal o životní zповěd'; stanovili jsme ji na pondělí 13. listopadu, protože toho dne bývalo v cele méně lidí. Již v neděli ráno připravoval se kajicník — vtom jsem byl odvolán. Dodnes vidím v jeho očích slzy a slyším jeho dojímavý výkřik: „Kriste Ježíši, jak jsem se těšil na zповěd'!“ O několik dní později jsem ho zahlédl v transportu; kam odejel, jsem se již nedověděl. Milosrdný Bůh shlédl jistě na jeho dobrou vůli a provázal ho svým svatým požehnáním!

A ještě jedna událost kalí moje vzpomínky na tuto celu — poprava Reinišova. Odkud pocházel, se již dobře nepamatuji, zato jeho smutný příběh se mi vryl hluboko do duše; bylo to po prvé, co jsme spatřili nacistickou kulturu v celé její nahotě.

Reiniš byl po druhé ženat a z tohoto manželství se zrodilo pět dětí, nejstaršímu bylo teprve 15 let. Jeho druhá manželka byla vdovou a měla syna a dceru. Na neštěstí, byl syn povahy nepoddajné; kdysi se chopil hole a chtěl ztýrati svého nového otce; proto musel z domu a po celých 12 roků se již neseťkali. Mezitím hoch dospěl a vstoupil do vládního vojska; při odchodu do Itálie podepsal známý revers a v něm větu: „Jsem si vědom, že celá moje rodina bude doma postřílena, přejdu-li k nepříteli.“ Učinil to přece — ale Reiniš se těšil, že německé úřady uznají jeho nevinu a brzy ho propustí. Stalo se jinak.

Jednou večer vešel do naší cely velitel Royko — zvaný všeobecně terezínským katem — a zvolal úsečně: „Reiniš heraus!“ (Reiniš ven!). Byli jsme ještě nováčky, proto jsme nechápali dosah těchto krátkých slov; ráno přišel Royko po druhé a poručil nám, abychom odnesli Reinišovy věci do skladiště. Večer byl popraven Reiniš, s ním jeho manželka a nejstarší dcera. Pět malých dětí kdesi v Čechách osiřelo! Tak náhle a tak nečekaně se umíralo v Terezíně.

V této cele jsem viděl po prvé, jak se zacházelo s nemocnými. Někteří měli zápaly plic a mohli být snadno zachráněni, nikdo se o ně nestaral. V táboře bylo vězněno tolik českých lékařů, ani těm nedovolili, aby nemocné ošetřili. Pro každý dvůr byl jmenován jediný lékař, ale i jeho návštěva bývala spíše jen formalitou, neměl potřebných léků. Hleděli jsme jim ulehčiti, jak bylo možno. Ale ošetřujte zápaly plic, když nemáte ani prostěradlo, kterým byste ubožáka ovinuli! Což divu, že jich tolik umíralo a jejich smrt je strašnou obžalobou nacistických pánů.

6. V CELE 17

Přechodem na první dvůr se moje hmotné postavení velice zlepšilo. Cela byla malá, proto teplejší, byli jsme bližší kuchyni, proto bylo více jídla. Používal jsem vydatně této veliké výhody a podporoval některé bohoslovce z řádu Ježíšova. V cele nás bylo jen 60, proto jsme mohli klidněji spát, měli jsme elektrické světlo a večery bývaly radostnější. Jakousi závadou bylo, že nám zazdili skoro úplně okno — snad abychom se příliš nezahleděli do svobodného světa.

Většina mých nových druhů byli krejčí a obuvníci, několik jich pracovalo v zahradě, kde byl jejich druhem bývalý ministr Krofta. V cele měli krásné zvyky: každého nového druhu na př. slavnostně vítali, s odcházejícím se srdečně loučili. Duší celý byl oblíbený Černo, brzy měl jsem v něm milého přítele. I tu jsem konával večerní přednášky, snad nikde neposlouchali tak pozorně. Škoda jen, že později jsme jich museli nechat; zaslechli jsme, že páni zbili na IV. dvoře takového řečníka.

Denním předmětem našich hovorů bývala otázka, kdy půjdeme domů. Někteří se již těšili na vánoce, jiní byli v úsudku opatrnější.

V té době jsem byl přidělen do bramborárny. Naším úkolem bylo naškrabati a nakrájeti denně asi 10 q brambor, později se zvýšila dávka na 20 q a byla zavedena denní a noční směna — to však jsem byl již přeložen jinam. Práce byla dosti namáhavá. Brambory byly malé a hodně se kazily. Bývalo nás 20 a museli jsme se velmi přičiňovati, abychom dodali kuchyni potřebné množství. Dělali jsme od 7—12 a od 1—6, práci jsme si oslazovali zpěvem a žerty. Mým představeným byl plzeňský generál Bárta; velmi rád vypravoval ze svých bohatých zkušeností. Z ostatních druhů jmenuji aspoň zpěvavého praporčíka Širokého, zemřel později na hnisavý zánež slepého střeva; usměvavého soudního radu Pizingra z Českých Budějovic, řídicího učitele Bendu a hodného rolníka Soukupa.

V bramborárně jsem se mohl po prvé přesvědčiti, jak vysoko stálo u nacistických pánů zvíře nad člověkem. Hned za bramborárnou byla kuchyňská kotelná a topiči se museli starati o dva psy ředitele Jöckla. Obě štěňata dostávala denně nejlepší mléko, my jsme je po celých sedm měsíců ani neviděli; když psi povyroستli, krmili je nejkrásnějšími kousky masa. Den co den přicházela ředitelova dcerka, aby je pochovala a s nimi se pomazlila, pro nás neměla jediný pohled. Nic jsem se nedivil, že mnozí vězňové neodolali a vylévali si na hýčkaných zvířatech zlost, kterou nemohli ukojiti na jejich krutém pánovi.

V bramborárně pracovalo několik starších vězňů; od nich jsem se dověděl, jak upozorniti nenápadně

na hrozící nebezpečí. Blížil-li se některý z velitelů, zavolal pozorovatel „osmnáct“, přicházel-li sám ředitel, zaznělo poplašné „šestatřicet“.

V cele 17 setkal jsem se po prvé s pražským hoteliérem Bečvářem. Znali ho po celém táboře, protože rozvážel jídlo; žertem se chlubíval, že krmí i příbuzné pana presidenta. Byla to povaha samorostlá. Slovo příliš neodvažoval a každému pověděl pravdu — zato pod drsnou skořápkou bilo zlaté srdce, pomohl, kde se jen dalo. Rád si zahrál v karty; proč mu říkali „žaludové eso“, jsem se nedověděl. Ve volných chvílích zametal ulice a byl ostatním spolehlivým barometrem; jakmile začal horlivě pracovat, věděli jsme, že venku hrozí nebezpečí. Často vzpomínal na svou manželku a těšil se na brzký návrat. Asi týden před koncem války onemocněl. Byl jsem u něho den před smrtí; poznal mne ještě, ale mluvil již málo, v noci dokonal. Lékaři pitvali jeho mrtvolu a zjistili skvrnitý tyfus. Odpočivej v pokojil!

Krušné dny jsme prožívali, když z naší cely uprchl jeden vězeň. Stalo se to za okolností velmi dramatických. Bylo již po večeři a náš „cimerka“ se dosud nevrátil. To nás nepřekvapovalo, míval různé pochůzky po táboře a přicházel hodně pozdě. Náhodou si všiml kdosi jeho lůžka a zpozoroval, že tam chybí jeho šaty a hned vyslovil podezření, že uprchl. V tu chvíli se mi vyjasnilo. Předcházejícího dne přišel ke mně cimerka a prosil o růženeček. Dal jsem mu jeden a velice mne překvapilo, jak vroucně mi zaň děkoval. To se již asi připravoval k útěku a

chtěl mít u sebe něco náboženského, aby si vyprosil Boží ochranu. Nezmínil jsem se o tom nikomu, abych se zbytečně nezapletl do vyšetřování. V cele začala porada, co dále. Mlčeti až do rána bylo na pováženou, podezřívali by nás, že jsme v útěku napomáhali a několik by to odneslo životem. Proto jsme bušili na dveře, až jsme se dovolali strážce a hlásili mu, co se stalo. Ke svému úžasu jsme se dověděli, že neprchl sám; spolu s ním utekl jiný vězeň ze sousední cely 16 a třetí z cely 13. Všichni pocházeli z Plzně, byli zapleteni do téhož případu a všem hrozila sekera.

Snad nikdy jsme nezažili tolik strachu jako tehdy. Ještě v noci nás několikrát budili a vyšetřovali, neobešlo se to bez ran a bití. Ještě hůře bylo druhého dne. Časně zrána musely nastoupiti na dvůr všechny cely (1—17). Dlouho jsme čekali v mrazivém větru a úzkostně se tázali, co bude dále. Konečně nás poslali domů, na dvoře zůstali jen kápové jednotlivých cel a bylo jim oznámeno, že budou zastřeleni. Nakonec sešlo i s tohoto trestu; zato Černo, Zima (kápo ze 16) a generál Melichar (kápo z 13) byli zbiti a dáni do samovazby. Nezůstali v ní dlouho, po několika dnech byli propuštěni, ale v celách bylo dusno až k zalknutí. Nikdo si netroufal dlouho ani promluvíti.

Hůře to dopadlo o několik měsíců později. Opět se pokusili o útěk tři vězňové; jeden byl postřelen a druhého dne popraven, ostatní dva chytili a k smrti ubili. Pro výstrahu zastřelili tehdy ještě několik jiných a jejich mrtvoly nechali ležeti na dvoře. Na

popravu se museli dívatí všichni káповé ze IV. dvora; jednoho rozrušil pohled na smrtelné úzkosti umírajících tak velice, že do večera nemohl ani promluvíti.

Asi v téže době odcházel můj dobrý přítel, prof. Merell do koncentračního tábora v Dachau a já byl jmenován na jeho místo v prádelně; abych se nelišil od ostatního personálu, dostal jsem místo šedého kabátu černou holandskou bluzu.

V prádelně nás pracovalo celkem 7, našim představeným byl pražský hudebník a poštovní zřízenec Jaroslav Lustig. Naším úkolem bylo vyprati společně — ne soukromé — prádlo pro celý tábor, i pro ženy; kromě toho prádlo velitelů, stráží a některých odboček pražského gestapa. Práce bylo mnoho, i když se pralo strojově — a přece jsem byl změně velice rád. Byl jsem v suchu a v teple a brzy se zbavil reumatismu, který se počal v bramborárně nemile hlásiti. Také v zásobování nastalo jakési zlepšení. Prali jsme potají kuchařům nebo vězňům, zaměstnaným v potravinovém oddělení, ti se nám občas odvděčili nějakým přídatkem. Byl jsem tomu velice rád, protože jsem mohl opět podporovati přátele, kteří hladověli. Naším komandantem byl tehdy SD Mende, který se nám do práce příliš nemíchal. Hůře bylo, když na jeho místo nastoupil SD Mallot — to se však stalo o něco později.

Špinavé prádlo nám dodávali z oděvního skladu, ženské prádlo přinášela každou sobotu desítičlenná deputace; provázela je velitelka, abychom

spolu nemluvíli. Bylo to tím důležitější, protože často byla vězněna v Terezíně celá rodina. Dodané prádlo se třídilo a přepočítávalo, teprve potom začala vlastní práce. Veliká pračka — značky Mamut — měla čtyři objemné komory, do každé se vešel velký koš prádla. Při vyvařování stoupala teplota až na 100°, aby se zničily vši, kterých bývalo v Terezíně mnoho. Čisté prádlo jsme odstředili, usušili horkým vzduchem, složili a odnášeli do skladu nebo do ženského dvora. Pralo se celý týden, později i v noci; nejvíce bolela záda, někdy jsme se nemohli ani narovnat.

V prádelně jsem se brzy přesvědčil, jak málo rozumějí velitelé oborů, které řídili. Kdysi nám poslali z pražské odbočky zakrvácené zástěry. Ať jsme je vyvařovali sebevíce, zaschlá krev nechtěla zmizeti. Upozornili jsme na to velitele, poručil přidati trochu chloru. Varovali jsme před tímto prostředkem, marně, proto jsme uposlechli. Stalo se, čeho jsme se báli. Zástěry byly bílé jako padlý sníh, ale drobily se při pouhém doteku. Pražská odbočka si stěžovala u ředitele, který nás chtěl všecky postřílet — velitel, který vše zavinil, zbaběle mlčel!

7. V CELE 23

Útěk tří vězňů, o kterém jsem již vypravoval, měl ještě jiný důsledek: jednotlivé pracovní oddíly byly překládány tak, aby měly co nejbližší k místu, kde pracovaly — proto byla přeložena i prádelna do druhého dvora, do cely 23.

Dvůr měl velikou výhodu: byl poněkud stranou, proto tam málokdy zabloudil některý z velitelů. Mimo to musel projít dlouhou ulicí a jeho příchod byl včas zpozorován.

Cela 23 byla poněkud slabě osazena — všech vězňů bylo jen 30 — až na tři byli v ní sami Němci. Tehdy se těšila velmi dobré pověsti; později ji naplnili německými zběhy a brzy proslula po celém táboře krádežemi, jakých se dopouštěla; to však jsem byl již přeložen jinam.

Jakési obtíže působila nám z počátku německá konverzace, i na tu jsme si brzy navykli. Místa jsme měli nadbytek, proto jsme dobře spali, strava byla poměrně dobrá. Cela byla ustavičně otevřena, protože v ní bydlil dvorní kápo Höfer, ostatní se přes den zavíraly. I tu jsem získal několik dobrých přátel. Byli to především moji bývalí žáci z pražského semináře, jesuitští bohoslovci Popelka a Nosek, potom

administrátor pohraničního Cinvaldu Ferdinand Josef Frigge. Kdysi se vyslovil nepříznivě o nacistech, byl proto uvězněn. Měl mnoho přátel v nedalekých Litoměřicích, proto nám zprostředkoval spojení s vnějším světem. Jednou ho prozradil jakýsi Němec. Na neštěstí, byl P. Frigge právě v Litoměřicích a měl se vrátit s ostatními druhy teprve pozdě večer. Věděli jsme, že opět ponese několik balíčků; za tím účelem si udělal v plášti hluboké kapsy, o kterých páni nevěděli. Hned jsme se rozhodli, že ho zachráníme. Malý, ale odvážný Moravan Vančura byl vyslán na zvědy. Jakmile oddíl vstoupil do tábora, připlížil se nepozorovaně k jeho řadám a odnesl osudné balíky; přivítali jsme ho upřímným jásotem. Prohlídka dopadla dobře; P. Frigge to odnesl jen několikadenní samovazbou. Snad ani nemusím zdůrazňovati, že jsme ho v té době účinně podporovali a pokoušeli se o jeho vysvobození, naše snahy byly korunovány úspěchem. P. Frigge se u mne učil pilně česky; když jsem byl přeložen do cely 18, docházel denně a činil veliké pokroky. Povahy byl veselý, neleká se žádné práce, proto byl velmi oblíben.

Z jiných přátel jmenuji aspoň řídicího učitele Ulmera a velkoobchodníka s dřívím Kordu. První žil v Českých Budějovicích a byl odsouzen pro přátelství k Čechům, druhý pocházel z Prahy, na jeho vinu se již nepamatují. Oba zemřeli, druhému jsem posloužil v posledních okamžicích.

Jednoho dne pronikla do cely zpráva, že gestapo dovoluje německým vězňům odchod z Terezína, při-

hlásí-li se dobrovolně do vojska. Příští neděli bylo u nás jako v kanceláři. Všecky stoly byly obsazeny a psaly se žádosti. Asi za týden došla odpověď a vyvolala veliké zklamání. Všecky žádosti byly zamítnuty, jen Höfroví a Witangovi bylo nařízeno, aby odešli do koncentračního tábora v Dachau a vstoupili do trestného praporu, který tam zřizovali.

Oba „vyvolení“ se loučili skoro s pláčem; těšili se, že se dostanou do kanceláři a válku šťastně přečkají, v trestném praporu jim hrozila jistá smrt — býval poslán na místa nejvíce ohrožená. Höfra jsme litovali, protože byl ke každému spravedlivý, Witangovi přála většina tento nečekaný obrat. Byl krátce předtím dozorcem na Pankráci a týral se zálibou české vězně. Uměl dobře česky, ale zásadně česky nemluvil; když mu jednou nerozuměli, vybuchl prudce: „Povím vám to tedy vaši psi řečí, abyste mne pochopili.“ Zdá se, že Witang se dověděl o pomstě, kterou mu za to hrozili a chtěl jí tak uniknouti.

Co nás překvapovalo, byla vzájemná nedůvěra mezi německými vězni. O politice nemluvíli spolu nikdy nebo jen šeptem, zato tím častěji dotazovali se nás, Čechů, o situaci a byli vděční za každou zprávu, kterou jsme jim pověděli. Sami nás varovali před nespolehlivými druhy a hrozili se temné budoucnosti německého lidu.

V této cele nezůstala prádelna dlouho. Jednoho dne přišel velitel Royko a vyhnal všechny Čechy; milost dostal jenom invalida Kácha. Bohoslovci Po-

pelka a Nosek byli přeloženi do cely 20, my ostatní do nedaleké cely 18.

Bylo to pro nás velikým štěstím; po několika dnech snesla se nad 23 prudká bouře. Kterýsi Němec ukradl v kantině 100 cigaret. Krádež se prozradila, cela byla zavřena a po tři dny nedostala žádné potraviny.

Zdalo se, že od té doby zapadlo pro 23 slunko navždycky. Dvorním kápo byl jmenován plukovník Štěpánský a německá cela počala hladověti. Den co den stávalo několik německých vězňů u našich dveří a žebrale o kousek chleba. Přijali vděčně i plesnivě kůrky; upražili si je na kamnech a pojídali. Nehrozili se ani krádeže a bylo velice nebezpečné nechati na okně ležeti kousek chleba nebo margarínu.

A přece ani tehdy se nezapřelo německé srdce nacistických pánů; německý zloděj byl jim bližší než poctivý Čech. Proto z německých vězňů vybírali dozorce k nejrůznějším pracem; týrali nás mnohdy více než sami velitelé. Když konečně nadešla sobota 5. května, propustili je náhle domů; chtěli je asi ochránit před spravedlivou pomstou českých trpitelů.

8. V CELE 18

Nejdéle jsem pobyl v cele 18. Proslula tím, že v ní dokonal 1. května 1918 Gavriilo Prinčip, známý sarajevským atentátem na rakouského arcivévodu Ferdinanda d'Este. V mé době byli jejími obyvateli většinou severomoravští partyzáni; opět jsem slyšel měkkou řeč svého domova, což divu, že jsem duševně pookřál. Opět jsem konal večerní přednášky, zvláště dojemně jsme oslavili Štědrý večer. Z prádelny jsme si vypůjčili prostěradla a pokryli všecky tři stoly; měli jsme i malý vánoční stromek, kdosi jej ukradl v panské zahradě, jiný umělec ulil svíčky. Je pochopitelné, že má tehdejší promluva se neobešla bez pláče; každý vzpomínal na domov, tak jako doma vzpomínali jistě na Terezín. Společnou modlitbou a zpěvem „Svatý Václave!“ zakončili jsme tuto tklivou slavnost.

Velmi horlivým řečníkem býval řídící učitel z moravského Frýdku, p. Škuta; mladý Straka přednášel nebo předčítal básně, které se podařilo do tábora propašovati; příbramský gymnasista Karel Kubát nás udivoval podrobným vyprávěním obsahu knih, které kdysi četl. V pěkné přednášce „Městečko na dlani“ vylíčil nám počátky příbramských dolů, opře-

dených tolika pověstmi, a svízelný život havířů.

Po svém návratu z Terezína onemocněl skvrnitým tyfem; snad ani netuší, jak jsem se tehdy třásl o jeho život. Věděl jsem, že jest jediným dítětem milujících rodičů a často jsem vzpomínal na sen, který mi kdysi vypravoval. Zdálo se mi, že je ve velké světnici, byli v ní všichni jeho příbuzní. Pojednou se otevřely dveře a vešla jeho zesnulá babička. Pohlédla na každého, před mladým Kubátem se zastavila a pravila: „Všichni, kdo jsou tady, přečkají válku, ty jediný se nedožiješ jejího konce.“ Na Kubáta učinil sen hluboký dojem; vykonal si dobrou zpověď u dominikána P. Hronka, od té doby vedl horlivý náboženský život. Vymlouval jsem mu jeho obavy — proto mne tolik polekala zpráva o jeho nemoci. Bohudíky, dnes je již zdrav; vykoná jistě mnoho pro církve i národ!

V této době jsem si získal nejvíce přátel; byli mezi nimi profesori, lékaři i vysocí důstojníci. Omezují se jen na několik jmen.

Byl to především plukovník vládního vojska Karel Štěpánský. Byl malý a nosil dlouhou noční košili, která ho činila zdánlivě ještě menším — proto jsme mu říkali „náš chlapeček“. Srdce měl zlaté, rozdělil by se o poslední sousto. Večer po práci sedávali jsme spolu na dřevěné palandě a vzájemně se těšili. Byl nadšeným vojákem a v krásné přednášce nám vylíčil svízelné postavení vládního vojska v Itálii.

Jiným přítelem byl proslulý závodník Purkrábek; jeho vojenskou hodnost si již přesně nepamatují.

Hleděl nám osladiti těžké měsíce terezínského vězení a svým milým úsměvem plašil obavy z ustaraných tváří. Spolu jsme prožívali teskné chvíle, když byl volán k soudu na Pankrác, ale též radostný návrat. Byla to duše přímá, před ní jsem neměl tajemství. Rád si zakouřil a s povděkem přijal cigaretu, kterou mi občas propašovala do tábora moje dobrá sestra.

Z ostatních jmenuji ještě plukovníka Srba, advokáta dra Hladíka, inž. Millera, bývalého konsula Messnera a nadšeného hvězdáře Slouku. Velmi milým druhem byl též hostinský Vilém Kalous z Bystrce nad Orlicí. Znal dobře české dějiny a do svých hovorů vplétal se zálibou jadrné průpovídky; jedna mi utkvěla dodnes: „Zítرا budou (Němci) seděti na lavici obžalovaných, a ještě popravují.“ Ve vězení byl i se svým synem Pravoslavem.

Ani tento pobyt neobešel se bez rušnějších událostí. Jednou nás probudili v jednu hodinu v noci; odesílali k drážďanskému soudu na 100 Moravanů. Později jsme se dověděli o jejich smutném osudu: 23 stalo se obětí leteckého útoku, zbytek zapadl, nevíme kam.

V této cele se vyskytly první dva případy skvrnitého tyfu; první mu podlehl hořický rodák Jaroslav Rouha. Ležel skoro vedle mne a nikdo netušil, jaká nemoc hlodá na jeho zdraví. Pro útěchu jeho drahých připojuji několik poznámek.

V popřevratové horečce podlehl i Rouha, děti nedal již ani pokřtiti. Ve vězení se vrátil kajicně

k Bohu. Jeho duševní přerod začal u jičínského gestapa. Po smrti Heydrichově vybrali Němci 150 vězňů a vytvořili z nich tak zvanou „celu smrti“; mezi nimi byl i Rouha. Každého rána se otevřely dveře a vstoupil velitel. Rozhlédl se po přítomných a ukázal na pět vězňů — hned byli odvedeni a zastřeleni. Tehdy se modlil Rouha celé dny a Bůh vyslyšel jeho prosby. Jakkoli vynikal výškou nad ostatní, nebyl volán nikdy. To na něho učinilo hluboký dojem, v Terezíně jeho myšlenka dozrála; již jsme měli smluveno, jak po návratu všecko napraví. První prosil o náboženskou přednášku a výklad evangelii. V táboře opravoval vězeňský vodovod, proto mu byly všechny cely otevřeny; užíval této veliké výhody a zmírnil osud mnoha nešťastníků. Často vzpomínal na svou zesnulou matku — křížek po ní nosil stále u sebe a vroucně jej líbal. Krátce před převrácením onemocněl, ale nikdo netušil blízkou katastrofu. Sám jsem ho přenášel do táborové nemocnice a srdečně se s ním loučil, po několika dnech jsem zaslechl neuvěřitelnou zprávu, že dokonal. Milosrdný Bůh shlédl jistě na jeho dobrou vůli a byl mu slitovným Soudcem. Odpočivej v pokoji!

Do této doby spadá též moje vyloučení z prádelny; to byl našim velitelem již SD Mallot. Kdysi jsme počínali prátí první stroj a čekali, až dostaneme čisté prádlo, abychom je odstředili a vysušili. Vtom vešel Mallot. Když viděl, že nepracujeme, rozzuřil se a náš kápo mu marně vysvětloval náš zdánlivý odpočinek. Pojednou se otázal: „Kde je ten farář?“ Při-

hlásil jsem se. Chytil mne pod krkem a napřáhl ruku. Díval jsem se mu klidně do očí, proto neudeřil. Jen prohodil: „Tak před desíti roky jsme vám ještě věřili“ — a poručil, abych opustil prádelnu.

Protože jsem nemohl zůstat bez práce, přihlásil jsem se dobrovolně na „stříhání vlny“; tomuto honosnému jménu třeba však dobře rozuměti. Naši povinností bylo stříhati nůžkami srst z králičích ocásků a odřezků a tříditi ji na bílou, černou a strakatou. Sebraná srst se posílala do továren, kde z ní dělali klobouky a jiné plstěné zboží. Bylo nás tam asi 100. Byla to práce velice nezdravá, protože vzduch byl přeplněn prachem a kůžičky odporně páchly. Pracovali jsme v dřevěné boudě — což divu, že brzy se počal hlásiti reumatismus a nabýval povážlivých forem.

Zato jsem tu našel mnoho nových přátel. Byli to jesuité Kučera a Lepka, pracoval tu bohádkovský farář Jašek a konsistorní rada z Bludova, Dřímál. Tolik se těšil na domov, návratu se přece nedočkal. Podlehł zákeřnému tyfu právě, když mu odevzdávali propuštění z Terezína. Tu jsem poznal též tlumačovského rodáka, prof. Nakládala; uměl dobře norský a prokázal platné služby norským vlastencům, vězněným v Terezíně. Většina mých nových druhů byla ze IV. dvora; proto přicházeli každého jitra pro „injekci“ a žadonili o válečné novinky. Naším komandantem byl Němec Kunert; většina neznala ani jeho jména, nazývali ho „Vocáskem“.

Právě před naší dílnou bydleli uvězněni přátelé

p. presidenta Beneše. Jakýkoli styk s nimi byl nám přísně zakázán a bezohledně se trestal. A přece se nám podařilo promluvit s nimi občas několik slov a potěšiti je naději v brzké vysvobození; odvděčovali se nám chlebem a jinými potravinami.

V té době se přibližovalo ruské vojsko nebezpečně k českým hranicím a 1500 vězňů bylo posláno, aby budovalo mezi Labem a Ohří zákopy a protitankové pasti. Byly 5 m široké a 3 m hluboké — zůstaly však nedokončeny, protože se brzy ukázala jejich bezúčelnost. S námi pracovali též angličtí zajatci. Měli pěkné stejnokroje — Rusové bývali oděni jen v cáry — velel jim anglicky jejich důstojník. Chovali se velmi sebevědomě, protože je chránil Mezinárodní Červený kříž.

Do práce jsme pochodovali v desitistupech — na ramenou lopaty a rýče, cestou jsme museli zpívatí pochodové písně. Mělo se tak napověděti okolnímu obyvatelstvu, jak se cítíme spokojeni; na štěstí, český lid dobře pochopil hanebnou komedii, jakou s námi hráli. Aspoň jednou jsme zaslechli poznámku: „Hleďte, oni si ještě *musejí* k tomu zpívat!“

Práce byla velmi únavná, nebylo ani dosti potřebných nástrojů. Po několik dní odnášela většina dělníků vykopanou hlinu holýma rukama nebo ji nabírala do misek, z kterých jsme v poledne obědvali. Kolem nás obcházely ustavičně vojenské hlídky a nutily k rychlejšímu tempu. Liknavým se hrozilo zastřelením; zvláště jeden okamžik se mi vryl hluboko do duše. Kousek ode mne pracoval mladý Josef Ko-

bera. Bylo mu teprve 16 let, prodělal v Terezíně několik nemocí, proto chvíli odpočíval. Vtom ho zahlédl německý voják a poručil mu, aby za trest běhal poklusem. Kobera nerozuměl, vojín strhl pušku a namířil. Přiskočili jsme a uprosili vojáka, aby nestřílel. Několikrát jsme promokli až na kůži. Ve studené cele šaty neoschly, ráno jsme museli jít znova. Což divu, že přibývalo nemocí, nikdo z pánů toho nedbal.

Únava tělesná byla veliká, ještě více jsme trpěli duševně. Před našima očima stříleli židy, některý den až deset. Někteří věděli již ráno, že budou zastřeleni a cestou nás prosili, abychom oznámili jejich skon příbuzným, jiné vyvolali teprve na místě. Mrtvolu naložili na vozík a odváželi do Terezína, my k tomu zpívali pochodové písně. Jeden ubožák nebyl ještě mrtev; zastřelili ho cestou, mrtvolu nechali ležeti v silničním příkopě. Jedna kulka se odrazila od země a zahvzdla mi nad hlavou. Z arijců byli tehdy zastřeleni dva. Jeden si zavinil smrt neopatrností. Odešel na stranu, ale nehlásil svůj odchod stráží; ta v tom viděla útěk a vypálila. Zůstaly po něm tři malé děti. Druhý — Němec — byl zastřelen z trestu; ukradl z hladu při obědě dvě porce chleba. Poručili mu, aby běžel po louce. Ubožák věděl, co to znamená; proto se ustavičně ohlížel a s rukama sepjatýma prosil o milost — marně. Zaduněla rána a skácel se k zemi; protože se hýbal, stříleli ho ještě jednou do hlavy. Jeho zkrvavenou mrtvolu naložili na vozík, vezli ji podél celých zákopů a mluvčí ohlašoval německy a česky, že tak bude potrestán

každý, kdo by se dopustil krádeže. Přiznám se, tehdy nám nechutnal oběd nikomu! Proto jsme upřímně zajásali, když jsme se dověděli, že na zátky již nepůjdeme.

Asi tři týdny před koncem zvolila si mne cela za svého kápu. Odmítl jsem, protože bych musel někdy zakročovat proti nedbalcům, a to bych těžko srovnal se svým kněžským povoláním; zato jsem přijal ochotně úřad „cimerky“; jeho povinnosti jsem vložil již dříve. Ještě v sobotu dopoledne — 5. května — vymyl jsem čistě celu, odpoledne jsem byl osvobozen — však o tom povím později.

Několik dní před převratem přijelo do Terezína 35 vězňů z Příbramska a Dobříšska. Snadno pochopíte, že jsem je hleděl uchrániti před IV. dvorem, kde zuřil tehdy již tyfus; byli to přece moji krajané. Podařilo se mi to jen u čtyř; dva byli dáni do naší cely, dva do sousední. Když jsem šel prositi za oboříštského obuvníka Emanu Koudelu, pravil mi bolestně vrchní kápo: „Všech 31 má poznámku XYZ a musí přijít na IV. dvůr.“ Vyhledal jsem je, byli právě v holírně a oznámil jim tuto zprávu. Co znamená poznámka XYZ, jsem jim neřekl, tušil jsem, že bude brzy konec a nechtěl jsem je zbytečně lekat. Abych zmírnil jejich osud, posílal jsem jim aspoň denně škopek polévky, kterou jsem vyžebрал u šťastnějších druhů — jak jsem se dověděl později, dostali ji jenom jednou.

A ještě o jedné události musím se zmíniti; byla to tragická smrt Jiřího Langra ze Staré Boleslavě.

V osudné úterý dne 1. května bylo celkem 58 popraven, většinou těch, kdo měli poznámku XYZ. Langer ji měl také, a již dopoledne vyslovil obavu, že bude zastřelen. Dopoledne minulo klidně. Odpoledne si na chvíli lehl; dostal krátce předtím protitýfovou injekci, proto měl horečku. Ke druhé hodině vešel do naší cely strážce a volal Langra. Nikdo si toho ani nevšímal; Langer byl elektrotechnikem, proto býval volán častěji k různým opravám. Teprve po hodině jsme zaslechli zdrcující zprávu, že Langer byl zastřelen. Stalo se to takto:

Vojín přivedl Langra k nedokončeným ještě kasárnám a postavil ho ke zdi. Bylo tam již šest vězňů, Langer byl sedmý, a voják odešel, aby přivolal další tři. V tom okamžiku pochopil Langer situaci. Protože stál právě u otevřeného okna kasáren, vskočil do budovy, proběhl chodbou, vyskočil protějším oknem, prolétl parkem a chvátal na blízké hradby, odtud se chtěl spustit dolů. Bylo by se mu to podařilo, ale vtom ho zahlédli ředitelovi vlčáci. Štěkotem upozornili velitele Royka, ten Langra pronásledoval a zastřelil.

Ještě bolestnější byla jiná okolnost: Langer měl ve skutečnosti dostat milost. U brány na popraviště čekal již komisař: čtyři vězně měl určit na popravu, šesti chtěl darovat život, mezi nimi byl též Langer. Škoda mladého života!

9. NAŠE UTRPENÍ

Při různých příležitostech se stala již zmínka o pronásledování, jakému jsme byli vystaveni — a přece pokládám za nutné vylíčit vše soustavně, teprve potom pochopí čtenář hrůzu Terezína.

Krátce před převratem, kdy krutost již polevovala, přišel si prohlédnout věznici vrchní inspektor — jméno se mi již vytratilo. Byl Němec, ale nikdy se nesklonil před nacismem; na pozdrav každému z nás odpověděl, proto byl od velitelů nenáviděn. V důvěrnějším rozhovoru pravil kdysi plukovníku Srbovi: „Nikdy bych nebyl věřil, že je možno na tak malém prostoru tolik bolu a utrpení!“ Co by byl řekl, kdyby byl přišel o měsíc dříve!

Velikou mukou terezínské věznice byly nesčetné blechy. Doma se hrozívali, když dostávali naše prádlo, a marně jsme se pokoušeli o nápravu. V naší cele jsme konečně užili radikálního prostředku. Protože jsme vyzorovali, že rejdištěm těchto příživníků jsou slamníky, v kterých již dávno místo dřevité vlny byl pouhý prach, vsypali jsme všecko na jednu hromadu a zapálili. Trapičů ubylo, ale nezmiželi docela, proto jsme jim vypověděli neúprosný boj. Ráno i večer byly na ně pořádány pravidelné

hony, každý se musel účastniti, naše úsilí bylo konečně korunováno úspěchem, opět jsme mohli klidně spáti. To bylo v cele, kde svítilo večer elektrické světlo; na IV. dvoře světla neměli, odtud záplava blech.

Ještě hůře bylo, když se ukázaly vši. Bylo jich tolik, že hnuly konečně i tvrdým svědomím německých pánů. Viděl jsem kdysi nemocniční prádlo a ukázal je svým kamarádům; věříte, že na každém čtverečném decimetru bylo několik vší? Tu šlo již o život, protože tento hmyz roznáší skvrnitý tyfus, proto bylo nařízeno všeobecné odvšívování. Dělal se však tak ledabyle, že se minulo účinkem.

K těmto, již dosti bolestným metlám, přistupovalo týráním tělesné. Někdy se spokojili páni jen s políčky, i když při nich popraskaly mnohým ušní bubínky nebo ztratili několik zubů. Hůře bylo, když velitelé použili hole, železných prutů, řetízku nebo silného elektrického kabelu. Holí nás bili někdy tak, že ji až zlámali; tak byl ztýrán i universitní profesor Merell, když nešťastnou náhodou převrhl vozík na prádlo. V tom směru proslul smutně ředitel pevnosti Jöckel. Ve zlosti — a tou trpěl skoro ustavičně — hodil po vězni vším, co mu přišlo právě do ruky, někdy to byla i železná lopata, jakou se přikládalo v kotelně. Proto jsme schovávali úzkostlivě takové předměty, jakmile se blížil. Nejobávanější byl tak zvaný „útržkový kalendář“. Ubožák musel svléci kalhoty a položit se na lavici na břicho; aby rány jistěji dopadaly, přivázali mu ruce a nohy provazem, jindy je

drželi čtyři vězňové. Ran bývalo až 50, kůže bývala úplně rozsekána, nohy zality krví. Abychom uchránili takovou oběť nebezpečného zánětu, přikládali jsme na poraněná místa mokrá prostěradla, a přece bývalo tělo ještě druhého dne úplně modré.

Z jiných způsobů jmenuji ještě: státi po celé hodiny venku, ať bylo počasí jakékoli. Hůře bylo, když ubožák byl nucen držeti v upažení po jedné nebo po dvou cihlách; jednou jsem viděl, jak celé dopoledne měl na hlavě bednu s lahvemi. Což divu, že mnozí omdlávali; křísili je bitím a ranami. Velmi citelným trestem bylo 50 dřepů; ještě hůře, když jsme je museli dělati pomalu — v pěti dobách. Někdy vyhnali celou celu v noci na dvůr a nechali je běhati nebo státi.

Đábelskou muku si vymyslel velitel Royko. Do tábora přivedli první ruské zajatce, byli to čtyři důstojníci. Velitel svolal celý tábor a přivedl zajaté důstojníky. Poručil přinést malý stolek a postavil naň hrnec kouřící polévky. Vzal velkou kostku mýdla, rozkrájel je na malé kousky, vsypal do polévky a míchal tak dlouho, až se mýdlo rozpustilo. Potom přinesl kus kolomazi, rozpustil ji v polévce a poručil důstojníkům, aby jedli. Odmítli. Dva ubil na místě, ostatní se zalekli smutného osudu svých druhů a jedli. Skonali ve čtyřech dnech ve strašných bolestech.

Někdy se stalo, že vězeň z neopatrnosti plivl na zem; jindy to dělávali strážcové, obyčejně to odnesl některý z vězňů. Dostal rozkaz, aby olízal jazykem

čtverečný metr ulice; jednou nám hrozil velitel, že dá takovým způsobem očistiti celý dvůr!

Velice jsme se obávali dvou vlčáků, které poštval občas ředitel na bezbranné vězně; jedinou záchranou bylo lehnouti si klidně na zem a neprchat, v takovém případě vydával se však ubožák nebezpečí, že bude skopán. Tím přecházím k jinému způsobu mučení. Vězeň byl povalen a páni do něho kopali vysokými botami, někdy zasáhli i hlavu. Obyčejně to odnesl zlomenými žebry, ztrátou oka nebo zubů, někdy i smrtí.

Ani tím jsem ještě nevyčerpal všechny možnosti. Za mrazivého větru — bylo to v lednu — vrátil se oddíl vězňů z Litoměřic. Před strážnicí jim poručili, aby se svlékli do naha, a konali půlhodinovou prohlídku — v jiném případě trvala celou hodinu. Velmi mnoho jich odneslo tento pokus zápalem plic. Jindy honili vězně poklusem, potom museli skákali s hraček do ledové vody; někteří skonali na místě, jiní těžce onemocněli. Několikrát poručili ubožákovi ležeti na ledě, často i ve vodě.

Nejvíce jsme se hrozili „eincliku“ (Einzelzelle — samovazba). Byla to malá betonová světnička, dlouhá 2 metry, široká 97 cm. Tam zavřeli ubožáka, často bez oděvu, někdy tam nebylo ani lůžko. Někteří vězňové byli tam volní, jiným spoutali napřed nohy tak, že nemohli učiniti ani kroku; mohli jen poskakovati jako vrabec. Kdysi jsme viděli, jak kovář přesekával taková pouta vězni, který měl býti propuštěn na svobodu. V takové cele zahynul 11.

února 1945 dominikán P. Hronek. Byl to svatý kněz; konával četné přednášky, na všecko hleděl očima víry, jen málokdy jsem se setkal s tak ideální duší, zato tělesně byl velice sláb. Kdysi měl zametat sníh. Pracoval již několik hodin, konečně nemohl. Proto odešel do blízkého chléva a posadil se na otep slámy, aby si trochu odpočinul. Tam ho zastihl ředitel a zbil na místě, potom ho poručil odvésti na strážnici. Při prohlídce našli u něho dopis, který chtěl poslati tajně do kláštera — tím byl jeho osud zpečetěn. Hned mu odebrali oděv. Když odevzdával rukavice, upozornil kdosi ředitele, že jsou jeho soukromým majetkem. Mávl jen odmítavě rukou a prohodil: „Ten jich již potřebovati nebude.“ Odvedli ho na „einclik“, vydržel v této mrazivé místnosti skoro celý leden — na štěstí byla letošní zima v Terezíně dosti mírná. Pokoušeli jsme se ho osvoboditi, prosili jsme gestapáky, kteří se nám zdáli přístupnější, konečně se nám to podařilo. Když jsme otevřeli dveře, byl P. Hronek již mrtev. Podlehl v noci svému utrpení. Odpočivej v pokoji! Nedostavěl jsi kostel, na který ses tolik těšil, ale dobrotivý Bůh přivinul tě jistě do své otcovské náruče.

Ještě bolestněji pocítovali mnozí úplné odloučení od svých miláčků v dalekých domovech. Podle vězeňského řádu směli jsme poslati měsíčně listek o šesti řádkách a dostati německy psaný dopis o 30 řádkách. Skutečnost bývala jiná. Listky odesílali, hůře bylo již s dopisy. Denně jich docházelo na 100, z nich pročetli asi pět, ostatní bez prohlídky pálili.

V tom směru proslul zvláště smutně SD Mallot; celou poštu házel bez milosti do kamen. Tak se stávalo, že mnozí nedostali z domova jediné řádky; také mne postihlo podobné neštěstí.

Ještě o jiném utrpení nemohu pomlčet: bylo to okrádání ve velkém, ztráty jdou do milionů. Aspoň několik dokladů: Za korespondenční listek, který jsme směli měsíčně poslati, jsme zaplatili 1,20 až 2,20 K; za každý balíček — často nevážil ani půl kilogramu — se dávalo 7 K. Měsíčně jsme směli dostat z domova 50 K, za poslední měsíc nám je již nevyplatili, tím získali na 200.000 K. Kdysi nám oznámili, že vězeňská lékárna je pasivní; každý měl upsati aspoň 10 K. Sešlo se 24.000 K.

Ještě bolestněji nás oloupili jiným způsobem. Několik měsíců před převratem nám zakázali posílati domů balíky. Z počátku jsme nechápali, proč tento zákrok, teprve později se nám vyjasnilo. Každý týden jsme dostávali z domova čisté prádlo, někdo měl nakonec 5—6 garnitur. A na tu chvíli čekali páni. Ohlásili, že každý si smí ponechat jednu košili, spodky, ručník, ponožky a tři kapesníky — vše ostatní musí darovati do společného; na IV. dvoře vyhrožovali dokonce smrtí. Před prádelnu dovezli tehdy tři napěchované vozy nejlepšího prádla; odborníci odhadovali jeho cenu na několik milionů.

Ani tu se ještě nezastavila německá hrabivost. Pokrytecky nám dovolili napsati domů, aby prádlo již neposílali — jen důvod jsme nesměli udati; jak jsme se dověděli později, nebyly tyto listky nikdy ode-

slány. Proto z domova docházely nové a nové zásilky prádla, to bylo odváděno hned do společného, nám ani neřekli, že balík došel.

Potraviny vybírali z balíků soustavně, nechávali jen několik kostek cukru. Vídali jsme velitele, jak si odnášeli z balíčkárn napěchované aktovky. Psávali jsme domů, aby nic neposílali — ale zakažte milující ženě, aby nepřibalila muži kus uzeneho, zaďte mateřskou ruku, aby si neodtrhla poslední sousto a neposlala je dítěti, které strádalo v Terezíně! Někdy bylo potravin tolik, že je nespotřebovali ani velitelé, proto jimi krmili slepice a vepře. Kdysi se odvážil hladový vězeň urvati zvířeti kus pohozené bábovky — byl za to nemilosrdně ztlučen! Abychom se nedověděli, kolik zásilka vážila, odšťihovali z obalu příslušný poštovní záznam.

A přece to vše nebylo největší hrůzou Terezína; nejvíce mučila nejistota. Žili jsme v ustavičné bázni o život. Málokdo mohl říci, dočká-li se večera; to nám ustavičně připomínaly občasně popravky a střelné rány, které jsme slýchávali z hradebního příkopu. Když tě vyvolali, nikdy jsi nevěděl, co bude následovati. Mohla to býti jen obyčejná práce, ale mohla to být i smrt. Proto tolika vězňům vypověděly nervy službu, mnohým nechutnalo ani jídlo, které jsme dostávali.

Kolikrát odešla ráno skupina dělníků do práce, k večeru přinášeli některého ubožáka na nosítkách, která si narychlo urobili ze stromových větví; rozložený strážce rozbil mu lopatou hlavu. Báti se ne-

musel, nikdo ho nevyšetřoval. Stačilo, že vězeň nastavil ruku, aby zachytil ránu, a dozorce měl právo ho zastřelit — protože prý mu vyhrožoval!

Hrozba zastřelením bývala — zdá se — oblíbenou zábavou německých pánů. Kdysi jsem zahlédl u strážnice dívku. Byl jsem přesvědčen, že jde domů a přál jí šťastnou cestu. Dala se do pláče a pošeptala mi, že bude zastřelena. Později jsem se dověděl, že byla jen vezena do Prahy, zmínkou o zastřelení chtěl jí velitel zkalit radost. Jindy vešel do prádelny SD Wachholz, v rukou nesl jakýsi papír. Vyvolal mého přítele, inženýra Taimra z Českých Budějovic a oznámil mu, že bude zastřelen. Zbledli jsme — teprve po chvíli nám prozradil, že to byl jen žert. Tak se bavili naši němečtí páni.

Jindy nezůstalo při pouhé hrozbě a poprava byla opravdu vykonána. Někdy přišla tak náhle, že ubožák ani nevěděl, co mu chystají. Velitel vkročil na př. do „eincliku“ a vyzval vězně, aby šel před něj; než se nadál, střelil ho do týla. Kolikrát přijel transport z Pankráce, v něm několik odsouzců. Neměli ani tušení, že velitel, který je provází, veze již jejich ortel smrti; hned po příchodu do Terezína byli popraveni, do cely ani nevkročili.

Jindy se konaly popravy obřadněji. Odsouzenec vedli spoutaného, za ním kráčela skupina SS, která měla popravu vykonati. Ubožák prošel „branou smrti“ a po několika krocích stál v hradebním příkopu. Někteří umírali hrdinně, na jiných bylo pozorovati smrtelnou úzkost. Když dozněla poslední rána,

vraceli se páni domů a vesele se spolu bavili; lidský život neměl pro ně ceny!

Když se chýlila válka ke konci, rozlétna se po táboře poplašná zpráva, že budeme všichni postříleni. V této domněnce utvrzovalo mnohé, že do Terezína bylo přivezeno mnoho munice a plné auto třaskavého dynamonu; podle nápisu pocházel od Bratří Zikmundů ze Semtína. Sám jsem tomu nevěřil a utěšoval ostatní, aby se nebáli. V tomto přesvědčení mne utvrzovala i slova velitele Royka. Když došel o naši obavě, prohlásil, že se na nic takového nepomýšlí. Teprve po svém návratu jsem se dočetl o Himmlerově návštěvě v Terezíně a jeho rozkaze „likvidovati“ celý tábor; z jiných případů víme, co taková „likvidace“ znamenala. Bohu díky, vysvození přišlo tak nečekaně, že němečtí páni již nemohli vykonat svůj krutý úmysl.

Kdysi mne zavolal velitel SD Burian, abych upravil na zimu posadu pro jeho králiky. Musel jsem přinésti několik pytlů nejlepších dřevěných pilin a ucpati každou skulinku; v téže době zmírali ve IV. dvoře čeští lidé hladem a zimou, na ně nevzpomněl nikdo!

10. ŽIDOVSKÁ KALVARIE

Naše utrpení bylo veliké, utrpení židů nepoměrně větší. V této kapitole nemluvím o městě Terezíně, kde byly poměry přece jen snesitelnější; omezují se na židy, kteří se dostali z různých důvodů do Malé pevnosti.

Již jejich příchod býval svátkem pro nacistické pány, čekávali na ně ozbrojeni silnými holemi. Ani ženy velitelů si neodřekly tuto „podívanou“ a provázely hlasitým smíchem každou ránu, která dopadala na hlavu ubohých obětí; v tom směru prosluly zvláště paní Mendeová a paní Royková!

Jednou bylo právě hodně bláta. Na povel museli židé klusat i s kufry, které si nesli. Vtom zaznělo: „Nieder!“ a celý zástup se musel položit na zem — to se opakovalo několikrát. Ruce měli již zkrvavené a běda, chtěl-li se kdo vyhnouti blátu!

Velitel Royko si vymyslel jinou zábavu. Žid musel utíkat, Royko na kole za ním, až ho povalil a zdupal. Kdysi trvala Roykovi honba příliš dlouho; ze vzteku se chopil kola a bil jím do ubohé oběti. Ran dostávali tolik, že hlava bývala jediná boule. Dones vidím před sebou pana Laveckého. Jeho paní mívala v Praze „salon krásy“, na Laveckém nebylo

místečka zdravého; v několika dnech dokonal. Někdy bylo ran tolik, že sníl na dvoře zkrvavěl: potom jsme dostali rozkaz, abychom co nejrychleji odstranili stopy tohoto barbarství.

Když se páni nabažili krvavého divadla, hnali celý transport do některé cely. Zadní hleděli ujíti ranám, které na ně dopadaly, proto se tlačili dopředu, dveře se brzy ucply, několik slabších upadlo, ostatní se valili přes ně — v pozadí stálo po každé několik velitelů a provázeli odporný výjev nelidským smíchem.

To bylo uvítání. Co následovalo, bývalo ještě horší a nic jsem se nedivil, že někteří sami prosili, aby byli zastřeleni. Židé dostávali nejtěžší práce, při tom měli jen poloviční stravu — i tu směli dostat teprve, když byl podělen celý tábor! I při úředním hlášení se museli nazývati „stinkender Jude“ (smradlavým židem). Bylo jim ukládáno, aby se vzájemně poličkovali, a běda, zpozoroval-li velitel; že ze soucitu zasazují jen malé rány. Jindy vybrali dva židy; donutili je vstoupiti do vody a zápasiti tak dlouho, až se jednomu podařilo druhého utopiti! Někdy jim bylo večer uloženo, aby do rána pověsili v cele jednoho nebo dva souvěrce — volba jim byla ponechána na vůli. Dovedete si představit scény, které následovaly? Vylosovaný ubožák prosíval často na kolenou, aby mu darovali život — nebylo vyhnutí, do rána musel být krvavý rozkaz vykonán. Před zastřelením museli konati židovské modlitby, páni se při tom pustě smáli. Již jsem se zmínil, jak

byli střeleni, když jsme budovali zákopy; tehdy ponechali na živu jen tři, aby ostatní pochovali. Když se zřizoval IV. dvůr, bouraly se částečně i jeho staré hradby; aby se práce urychlila, podkopala se část hradeb, do vyhloubené jámy bývalo postaveno až dvacet židů, padající zdivo je zasypalo. Jindy vehnali skupinu židů do hradebního příkopu; sami se postavili na okolní náspy, odkud na ně stříleli.

Ke konci války se přestěhovalo do Terezína soudní oddělení z Pankráce. Bylo málo místa, ale páni si uměli pomoci. Natlačili židy do nejmenších cel, někdy leželi až ve čtyřech řadách na sobě, každého rána jich bývalo několik udušeno. Jiný velitel řádil nejraději na IV. dvoře. Již jsem se zmínil, že se dvůr skládal ze dvou částí, druhá byla o půl druhého metru výše než první. Tam se postavil velitel, židy rozestavil pod sebou a házel po nich cihlami, až klesli k zemi.

Kdysi jsme odváželi brambory; byly uskladněny na širokém hradebním ochoze, cesta se svažovala prudce dolů. A právě na tento svah se museli položit židé, a nám bylo rozkázáno, abychom jeli přes jejich těla. Snad ani nemusím zdůrazňovati, že jsme se hleděli ubožákům vyhnouti — po každé se to přece nepodařilo.

Jeden odporný výjev vryl se mi hluboko do duše. Do tábora přivedli staříckého žida; jeho milý obličej vyvolával mimoděk úctu. V okamžiku byl obstoupen veliteli. Již první rána mu srazila klobouk, to byl jen počátek. Se všech stran dopadaly nové a

nové rány, páni je provázeli hlasitým voláním: „Jehóva!“ — je to hebrejské jméno pro Pána Boha. Bylo mi opravdu líto ubohého starce a rychle jsem odcházel, ale ještě zdaleka jsem slyšel rouhavé: „Jehóva!“

Ještě hůře pochodil židovský transport z Osvěčína. Jak nám prozradil jejich průvodce, odcházelo jich na 40.000, do Terezína se jich dostalo jenom 100, ostatní byli cestou povražděni. Tento malý hlouček umučili hladem. Chcete znáti jejich jídelní listek? V pondělí dostali černou kávu a kousek chleba, v úterý nic, ve středu polední polévku, ve čtvrtek opět nic, v pátek kávu, v sobotu nic, v neděli oběd. Již napřed jim odebrali obuv a teplejší oděv. Budete se ještě diviti, že jich umíralo denně až dvacet? Vidali jsme jejich mrtvoly, byly kost a kůže. Nedívím se, že osvěčínští židé zatajovali proto smrt svých souvěrců a nechávali jejich těla i několik dní v cele, jen aby dostali jejich příděl jídla.

Když se blížil konec války, lekali se velitelé následků nelidského řádění a hleděli svaliti vinu na druhé. Tak došlo kdysi k prudké hádce mezi ředitelem Jöcklem a Roykem. Royko vmetl řediteli do tváře, že dal rozkaz osvěčínské židy vyhladověti, Piňda dokazoval, že všecko zavinil Royko!

Mohl bych ještě dlouho líčiti podrobnosti, nechci se brodit znova mořem prolité krve. Terezín možno nazvati „hrobem českého židovstva“!

11. NEMOCNÍ

Všichni jsme věděli o výroku našeho ředitele: „Chci zdravé vězně nebo mrtvé, nemocných nepotřebuji!“ Proto mnoho vězňů se modlilo, aby v Terezíně neonemocněli. Mnozí tajili své choroby, jen aby nebyli posíláni do terezínské nemocnice — úředně slula Krankenrevier.

Mezi vězni bylo po každé dosti lékařů. Byl tu neúnavný docent Syllaba, obětavý dr Souhrada — zemřel jako oběť svého povolání; mezi námi pracoval usměvavý Nejezchleba, starostlivý Navara, oblíbený Šrámek — ale jejich snaha se tříštila o nepochopení velitelů. Nebylo léků, nebylo potřebných nástrojů — Terezín neměl ani roentgen, nebylo školeného personálu, zubní lékař mohl zuby jen vytrhnouti. Kolikrát byli lékaři zpolicťováni, protože osvobodili těžce nemocného od práce! Omlouvala jen horečka 40°! Velitel Royko se chlubil, že dovede uzdravit každého. Opravdu, stačilo, aby se ukázal před ordinací se svojí silnou holí, a nemocní prchali zděšeně do cel.

Ještě více zasahoval do léčení ředitel tábora. Jednou se mu zdálo, že uzdravování jde příliš pomalu, proto vyhnal holí všechny pacienty. Kdysi zjistil lé-

kař nebezpečnou nákazu a upozornil na to ředitele; dal se mu do smíchu a se slovy: „Vy ani nevíte, co je to nákaza“ — odehnal nemocného. Policejní lékař nosíval do tábora různé léky; jakmile došla zásilka, rozebrali si velitelé nejlepší značky, bezcenný zbytek ponechali „velkomyslně“ nemocným vězňům.

Ani nakažlivě nemocní nebyli po každé oddělováni a zůstávali mezi ostatními. V zimě propukla úplavice, protože se v celách netopilo, a zkosila mnoho mladých životů; jediným lékem byla dieta, dostávali černou kávu. Chránili jsme se živočišným uhlím, ani toho nebylo dostatek. Později řádl záškrt, růže, ke konci propukl skvrnitý tyfus. Lékaři dlouho nepoznali povahu této nemoci a domnívali se, že jde o nějaký druh chřipky. Nemůžeme se jim ani diviti. Těla vězňů byla podvýživou příliš oslabena, proto umírala dříve, nežli se objevily typické příznaky tyfu. Teprve vědeckým rozbořem byl dokázán tyfus, ale tehdy bylo již pozdě; nemoc zachvátila 700 vězňů, 300 případů bylo pochybných. Úmrtnost byla neobyčejně velká; neměli jsme ani obkladů.

Již dříve jsem se zmínil, že pro nemocnici byl vybrán nejtmařejší kout Malé pevnosti. Nedaleko tekł odpadkový potok, který v létě ohavně páchl. V malých celách se tísnilo až 150 nemocných, mnozí leželi na zemi. Což divu, že jich tolik umíralo! Někdy žádali příbuzní o převoz do Litoměřic, skoro nikdy se jim nevyhovělo.

Ještě urážlivější byl způsob, jakým v Terezíně

pochovávali. Nahé mrtvoly — obyčejně po dvou — vtěsňali do podlouhlé dřevěné bedny, později do papírového pytle a odváželi do prozatímního krematoria u Bohušovic. Bývalo nám do pláče nebo jsme bezmocně svírali pěsti, když jsme viděli odvážeti mrtvoly popravených na malém vozíku; hlava visela dolů, nohy se klátily ve vzduchu, na palci pravé nohy byl přivázan motouzem kus lepenky, na ní pořadové číslo a jméno ubožákovy, často kapala z mrtvoly ještě krev! Když v Bohušovicích nebylo již nafty, kopali v hradebních příkopech veliké jámy a vyplňovali je mrtvolami. Bylo jich šest, v každé odpočívá několik set obětí.

A ještě na jednu zhovadilost nesmím zapomenouti. Mnoho mrtvých mělo zlaté zuby, ty se jim před pohřbem vylamovaly, zlato si brali velitelé; jeden měl u sebe 1,5 kg zlatých korunek! Kolik ostatní?

12. KNĚŽÍ V TEREZÍNĚ

Kolik kněží prošlo branami Terezína, nepodařilo se mi zjistiti; sám odhaduji jejich počet na 70. Těž jim chci věnovati několik vzpomínek.

Český člověk míval ke katolickému knězi obyčejně postoj vyčkávací — v Terezíně jsme se vzájemně poznali a sblížili. Kdo ještě pochybovali o našem vlastenectví, přesvědčili se, jak vroucně milujeme svůj národ, kněžský šat nám nebránil zůstatí dobrými Čechy. Toto poznání neslo blahé ovoce.

Všichni se k nám chovali s velikou úctou — nepamatuji se na jedinou posměšnou poznámku — a snažili se ulehčiti nám podle možnosti naše utrpení. Znali dobře nenávisť, s jakou na nás hleděli němečtí páni; ředitel věznice opakoval přece několikrát hrozbu: „Židy a kněze musíme postříleti, protože jsou největšími nepřáteli Říše!“

Nebydleli jsme pohromadě, to se zdálo gestapu asi příliš nebezpečné, proto nás rozložili po celém táboře. Pro nás to bylo velikou výhodou, mohli jsme pracovati pro všechny!

První naší snahou bylo zmírniti tělesnou bídu vězňů. Proto jsme je podle možnosti podporovali nebo jim vymáhali přeložení do jiné cely. K nám

přicházeli, abychom jim napsali německy měsíční listek, nebo jim přeložili dopis, který dostali z domova. Těšili jsme se v jejich starostech a povzbuzovali naději v lepší budoucnost.

Ani v Terezíně jsme však nezapomínali, že jsme kněžími, a jistě vás bude zajímat, jak jsme pracovali. Obraz bude velmi neúplný, o mnohých věcech mi brání mluvit kněžská povinnost. Snad ani nemusím zdůrazňovat, že jsme směli pracovat jen potají; běda, kdyby se byli o naší činnosti dověděli němečtí velitelé!

Již náš zjev působil na vězně konejšivě a několik inteligentů mi položilo otázku: „Odkud jen čerpáš svůj klid?“ — V Terezíně jsme si všichni tykali, jen Moravané oslovili kněze po každé uctivějším *vy*. Odpovídal jsem obyčejně s úsměvem: „Opírám se o Boha, ten je mocnější než gestapo.“ Jiný vězeň objal mne kdysi v cele a pravil dojatě: „Bůh ti odplat' tvůj úsměv; když tě vidím, hned jsem klidnější a spokojenější.“

Velmi důležitým polem naší činnosti bylo náboženské poučování, někteří o ně sami žádali. Teprve v Terezíně jsem poznal, kolik je mezi českým lidem náboženské nevědomosti — inteligence jí trpěla ještě více než venkované — a často jsem si kladl otázku, nemá-li na tomto neblahém zjevu velikou vinu i způsob, jak se u nás vyučovalo ve škole náboženství. Několik vězňů mi doznalo, že jejich odklon od Boha začal již v útlém mládí, protože je kněz ve škole urážel nebo i bil. Stojí to opravdu za zpy-

tování! Jiní zase vzpomínali na svého kněze s upřímnou láskou a litovali, že jeho otcovských rad více nedbali.

V Terezíně se přesvědčili mnozí, že nejsme takovými nepřáteli každé radosti, za jaké nás pokládali — proto nám otvírali ochotně duše a přednášeli s důvěrou své pochybnosti. V těchto přátelských rozhovorech bylo ulomeno mnoho hrotů a obroušeno mnoho hran. Četné pochybnosti byly brány z dějin, jiné se týkaly církevních zvyků nebo současné politiky. Kolikrát jsem slyšel na př. udivenou otázku, věří-li Tiso ještě ve spravedlivého Boha, když se dopustil tolikeré zrady nebo trpěl zločiny, páchané proti židům. U mnohých vymizela již dávno víra v posmrtný život, zvláště peklo nemohli srovnati s Božím milosrdenstvím. A přece stačilo tak málo, aby zmizela i tato pochybnost. Do cely dolétla na př. zpráva o smrti Hitlerově a většina litovala, že unikl zaslouženému trestu. Použil jsem vhodné chvíle a vyložil jim katolické učení o Boží spravedlnosti, které neujde ani mrtvý; odpověď je upokojila a peklo se již nezdálo strašákem pro neposlušné děti!

Ještě důležitější než poučování bylo udílení svátých svátostí. Z počátku jsme měli jakési pochybnosti, smíme-li zpovídati, když jsme v jiné diecési — Terezín patří církevně k Litoměřicům; později nám udělil litoměřický biskup tajně všechny potřebné plnomoci. Směli jsme zpovídati, přijímat do církve nebo napravovat neplatná manželství. Jenom Bůh ví, kolika duším jsme vrátili ztracený klid a snali

s nich břímě, které je tížilo! Jednou jsme chtěli do-
nésti do Terezína i sv. přijímání, v poslední chvíli
jsme se přece jen zalekli možné prohlídky a potupy,
které by se bylo dostalo svátostnému Spasiteli. Naši
předchůdci se odvážili dokonce sloužiti o vánocích
půlnoční mši svatou; to bylo později nemožné, pro-
tože stráže byly zesíleny a procházely táborem
i v noci.

Všimněme si aspoň několika plodů této činnosti.
Již jsem se zmínil, že nám bylo přísně zakázáno
všecko náboženské; běda, kdyby u někoho byli naši
křížek nebo jiný náboženský předmět! A přece ne-
bylo snad vězně, který by u sebe neskrýval takovou
památku; dědili je obyčejně po popravených. Koli-
krát mi ukazovali křížky, malé sošky sv. Antonína
nebo Květinu z Lisieux — nejvíce se jich obracelo
přímo k Matce Boží, od její mocné přímluvy čekali
najisto vysvobození. Projevovalo se to různými
způsoby.

Byla to především modlitba. Pravda, někteří již
dávno zapomněli, čemu se kdysi v mládí naučili;
proto přicházeli a prosili nás kněze, abychom jim
napsali nějakou modlitbičku. Nejčastěji to býval
Otčenáš a Zdrávas, ale též Zdrávas Královno a
jiné. Kolikrát zněla jen v naší tmavé cele mariánská
píseň: „Matičko Boží, obětuj!“ Zpíval ji se záhi-
bou můj dobrý druh, účetní Hrček — a nikdo se
nesmál, nikdo si nedovolil jedinou poznámku. Právě
naopak! Slova písně:

*„Slzy nám stírej rukou svou,
Matičko ty milá,
odejmi strast a žalost zlou,
Tys naše posila!*

*Když vše nás v světě opustí,
nedej nám zahynout,
láska Tvá ať nás připustí
k Tobě se přivinout!“*

— ta slova nebyla v našich ústech jen prosbou —
to byl výkřik dítěte, kterému hrozila opravdu smrt a
dobrá Matka v nebesích mu porozuměla; v naši cele
nezemřel ani jeden z těch, kdo ji tak důvěrně vzý-
vali! Několik inteligentů mi doznalo, že teprve ve
vězení pochopili nebeskou krásu našeho nábožen-
ství a naučili se opět modlitbě!

Jiným oblíbeným způsobem byly sliby. Prozradím
aspoň některé, snad se proto nebude na mne nikdo
horšiti. Přemnozí slibovali děkovnou pout' na Sv.
Horu nebo na sv. Hostýn, jiní koupí zvonu nebo
mariánské sochy, ještě jiní peněžitou částku na ně-
jaký náboženský účel. I tu jsme bývali ochotnými
pomocníky a rádci. Velmi mne dojalo rozhodnutí
vysokého důstojníka. Bylo to v osudné úterý, dne
1. května, kdy bylo v Terezíně popraveno 58 čes-
kých lidí, většinou těch, kdo měli poznámku XYZ.
Celé dopoledne zněly v hradebním příkopě salvy a
kosily život za životem a byla obava, že též odpo-
ledne se bude v krvavém divadle pokračovati. Tehdy

přišel ke mně tento vysoký důstojník a vyslovil obavu, že i jeho jméno bude vyvoláno — také měl na svém lístku značku XYZ. Těšil jsem ho důvěrou v otcovskou ochranu Boží a navrhl mu, aby slíbil něco Panně Marii. Odešel a zamyslel se. Po chvíli se vrátil a dojatě mi pravil: „Jakmile ses mi zmínil o Bohu, rozlila se mi v duši nebeská radost, cítil jsem najisto, že budu vyslyšen. Již 26 roků jsem nebyl u svaté zpovědi; slibuji tedy Panně Marii nápravu života, jestli mne dnes zachrání.“ Odpoledne bylo voláno ještě deset obětí, tento důstojník mezi nimi nebyl. Dnes je již doma, na slib nezapomněl; splnil jej, jakmile přijel do Prahy.

Většinou nestačila jen modlitba, chtěli mít u sebe viditelnou vzpomínku na Rodičku Boží. Přemnozí měli medailku s obrazem Panny Marie nebo posvěcené rouško ze Svaté Hory. Jen Bůh ví, kolik jsme rozdali malých, jednodesátkových růženečků, které se nám podařilo do tábora propašovati a které bylo možno skryti snadno před slídivými zraky našich mučitelů.

O jednom růženci se zmíním podrobněji; jeho fotografii vidíte na obrázku. Jakýsi vězeň — jméno již neznám — udělal si jej z chleba a dlouho se na něm modlival, konečně byl popraven sekerou. Vzácného pokladu se zmocnil jiný, též on dokonal pod sekerou. Po něm dostal růženec Jiří Langer ze St. Boleslavě — byl zastřelen. Ani se nedivím, že po takových zkušenostech nechtěl již nikdo mít u sebe tento růženec, proto mi jej nabídli. Rád jsem jej při-

jal, je mi drahou památkou na nejtěžší chvíle mého života.

Četní věžňové užívali naší přítomnosti a prosili o kněžské požehnání. Byl-li kdo volán k soudu, a bál se výsledku, byl-li poslán do jiného koncentračního tábora nebo byl propouštěn domů, prosil o požehnání, aspoň křížek na čele jsme mu udělali. A nebývali to jen prostí venkované, ani důstojníci a lékaři se nestyděli za tento projev katolické víry!

A ještě na jedno nesmím zapomenouti. Z důvěrných hovorů jsme se dovídali, kolik vězňů rozvrátilo svoji rodinu manželskou nevěrou, které se dopouštěli. V Terezíně byli přístupnější a naše úsilí bylo velmi často korunováno úspěchem. Aspoň jeden doklad.

Byl to mladý a hezký muž, proto ho ženy zbožňovaly; budete se ještě diviti, že jejich svodům po každé neodolal? O své manželce mluvil při tom s opravdovou láskou a chválil její velikou zbožnost. Každý týden dostával od ní „pod rukou“ balíček a v něm vybrané lahůdky. Kdysi mi ukázal její fotografii. Co mne dojalo nejvíce, byly její oči; hleděla z nich bolest a klamaná láska. Vrátil jsem mu fotografii a pravil: „Antoníne, všimni si těch smutných očí! Dovedeš si představit, jak bývalo v duši této ženě, když viděla tvoji nevěru? A přece tě miluje, stále pro tebe shání a těší se na tvůj návrat. Budeš ji zase zarmucovati?“ Viděl jsem, že ho má slova dojala. Netrvalo to dlouho a vyznal mi, že odprosil v dopise ženu a slíbil jí nápravu. Brzy dostal ně-

mecky psaný list a žádal mne, abych mu jej přeložil. Byla to odpověď jeho manželky; psala doslova: „Těším se již na shledání; aspoň zbytek života prožijeme ve štěstí. Chceš, abych ti odpustila? To jsem již dávno udělala. Pamatuj si: kdo umí milovati, umí též odpouštětí. Připadáš mi jako malý hoch, který musí napřed dostati bití, potom dělá dobrotu. Proto jen brzy přijed!“

Chvíli jsme mlčeli oba; potom jsem pravil: „Dovedeš tuto lásku ocenit? A takovou duši jsi zarmucoval!“ Odpověděl tiše: „Již nebudu.“

Po svém návratu jsem ho navštívil v nemocnici. Nadšenými slovy mi líčil obětavou lásku své manželky a těšil se, až jí bude moci splatiti její oddané služby.

Tak jsme pracovali mezi vězni. Jenom pro jednu skupinu jsme nemohli učiniti nic — ač právě ti potřebovali naší pomoci nejvíce: pro nemocné a pro vězně vedené na popravu. Zůstal-li nemocný v cele, bylo možno mu prospěti; byl-li však odveden do „nemocnice“, zavřela se její brána i pro nás navždycky a klíč byl uložen na strážnici. Několikrát jsme se pokusili uprositi velitele, kteří se zdáli přístupnější; sami nás zrazovali, protože takový krok se mohl státi osudným nemocnému i nám. Proto jsme aspoň poučovali vězně o účincích dokonalé lítosti a učili je, jak ji vzbuzovati, nebudou-li miti příležitost, aby se ještě vyzpovídali. Vězně vedené na popravu provázeli jsme na jejich křížové cestě vroucí modlitbou. Pamatuji se dobře na úterý, 1. května; tehdy

přistoupil ke mně jeden z pražských vězňů a dojatě pravil: „Slyšíš ty rány? Prosim tě, modli se za ně!“ Odcházel upokojen, když jsem mu ukázal růženec, který jsem držel právě v ruce.

Vytrpěli jsme v Terezíně mnoho a přece nelituji, že jsem tam byl. Vykonali jsme mnoho dobrého; naši činnost posoudil jeden z vynikajících vězňů slovy: „Rehabilitovali (ospravedlnili) jste v očích českého člověka katolickou církev!“

13. VYSVOBOZENÍ

Již v polovině dubna jsme pozorovali, že se rychle blíží konec. Londýnské zprávy zněly stále radostněji a na německých pánech jsme viděli stále větší nervositu. Bití ustávalo, naše stráže byly zdvojnásobeny, četní důstojníci bývalé armády byli soustředováni v jedné cele, odkud nesměli vycházeti — teprve později jsme se dověděli, že se velitelé obávali naší vzpoury. Nikdo na ni prozatím nepomýšlel, s holýma rukama bylo těžko bojovati proti automatickým pistolím a strojním puškám. Z Terezína se překotně odváželo, co mělo nějakou cenu, pobíjel se hromadně hovězí a vepřový dobytek, pilo se nahromaděné víno a v kotelnách se pálily papíry, které mohly prozraditi řádění našich mučitelů. S uniformem velitelů zmizela náhle značka gestapa SD (Sicherheitsdienst), konečně se objevili velitelé ve stejnokroji SS. Ale ani v tom nezůstali dlouho; kdysi jsem byl svědkem zajímavého obrázku. Z Terezína odjíždělo auto, plně obsazené důstojníky SS. Krátce před odjezdem přinesl jeden z nich nůžky, a páni si vzájemně odstříhovali nebezpečný odznak. Tehdejší náladu velitelů prozradil nám kdysi v prádelně Mallot. Privil doslova: „Dnes

mám zbraně ještě já, proto vás mohu všechny postřílet; zítra je budete mítí vy, a vy mne jistě zastřelíte. Nebojím se, zemru jako čestný muž, zato vy zemřete jako sabotážníci a lháři. Již jako malé dítě jsem věděl, že každý Čech je lhář a nepřítel Němců.“ Tato sebevědomá řeč mu však nevalila, aby v poslední den neprchal s ostatními; byl dopaden a uvržen do vězení!

Jakousi vlaštovkou míru byl nám příjezd švédského Červeného kříže; jejich bílé autobusy vyplnily celou ulici. Přivezli k nám několik set francouzských rukojmí z jakéhosi tábora u Hamburku; mezi nimi byl též bývalý prezident Lebrun a několik biskupů. Byli pod ochranou Červeného kříže, proto se nikdo neodvážil jim ublížiti. Kdysi bil německý vojin automatickou pistolí českého vězně; při tom vyšly dvě rány a zasáhly jednoho Francouze do břicha; skončil v malé půlhodině. Snad ještě nikdy neviděli jsme našeho ředitele tak rozkaceného; v jednom okamžiku se zdálo, že pachatele rozsápe. Báł se zápletky s Červeným křížem — přece jí neušel. Francouzi vystrojili svému druhovi překrásný pohřeb, brzy nato odvezl Červený kříž ostatní z nebezpečného místa. Tehdy jsme si po prvé uvědomili, že se blíží pád Německa!

Ke konci dubna se mluvilo v Terezíně již veřejně, že brzy budeme všichni propuštěni a zdá se, že páni o tom jednu chvíli vážně přemýšleli. Bylo opravdu odesláno na 250 vězňů; když však byli v Praze slavnostně přivítáni, byly další transporty zakázány.

Tyto zprávy proskočily též do veřejnosti a kolem pevnosti se denně tísnily zástupy venkovanů. Jedni čekali na své příbuzné, druzí nesli koše koláčů a hrnce polévky, aby nás jimi podělili, až budeme propuštěni. Čekali marně, pevnostní brána zůstávala stále zavřena.

Byly to nejtěžší chvíle, které jsme tehdy prožívali. Na jedné straně se šířil tyfus a zachvacoval více a více obětí, na druhé straně — tak se nám aspoň zdálo — fronta se zastavila. Denně se vynořovaly nové pověsti, po chvíli ukázaly se planou bublinou. Ne, nedivil jsem se, že tolik vězňů pozbývalo duševního klidu a propadalo mučivé nervose, která činila život v celách nesnesitelným.

Obrat nastal v pátek 4. května. Odpoledne přijel do tábora — tak se nám aspoň říkalo — předseda Mezinárodního Červeného kříže. Napřed mu nechtěli ani otevřít; povolili teprve, když pohrozil světovým skandálem. Prohlédl si věznicí a vynutil si propuštění všech žen. Dobře se pamatuji na radostný jásot, který rozvlnil vzduch při této zprávě. Přáli jsme jim ze srdce toto veliké štěstí — nikdo však netušil, že i pro nás udeří tak brzy hodina vykoupení.

Nadešla sobota 5. května. Vstali jsme jako obyčejně a šli po práci; já jsem drhl ještě s jedním přítelem celu, aby v ní bylo na neděli čisto. Po chvíli vběhl do tábora vojín, který stál venku na stráž, a zděšeně oznamoval, že před pevnostní branou zamažávají lidé německý nápis: „Theresienstadt“ (Tere-

zin). Na jeho úzkostlivou otázku, co to znamená, odpověděl vtipně jeden z vězňů: „Konec!“

V té době jsem dokončoval úklid cely. Vtom mi kdosi oznámil, že do tábora přijel pražský autobus se sestřičkami. Vyptal jsem se na jejich oděv a hlavou mi bleskla myšlenka: „To jsou milosrdné sestry z Vinohrad!“ Vyběhl jsem na ulici; již z dálky jsem zahlédl praporek Červeného kříže a vedle něho — neklamou mne snad smysly? — třepetala se v raním vánku československá vlajka! Ještě několik skoků a byl jsem u autobusu. Byly to opravdu dvě milosrdné sestry, jedna z nich — Rolanda — mne kdysi ošetřovala ve vinohradské nemocnici. S nimi přijel dr Karpíšek, ošetřovatelka sl. Anička Dohnalová a obětavý p. Goldmann. Vstoupil jsem do vozu, nepoznali mne, tolik mne změnilo terezínské vězení. Shledání bylo velmi srdečné, nestydím se za to, plakali jsme všichni.

Výprava měla celkem dva autobusy s praporky Červeného kříže a měla odvézt poslední skupinu žen. Hned bylo rozhodnuto, že musím s nimi. Ještě v posledním okamžiku odvážil se velitel Schmidt rušit tuto krásnou chvíli a rozkřikl se na sestry: „Máte se starati jen o nemocné a ne navazovati styky s vězni!“ Sestra Rolanda ho umlčela jediným pohledem. Dobré sestry mne zahrnuly jídlem, nezapomněly ani na láhev koňaku. Věděl jsem, že již odjedu, proto jsem rozdal všecko na cele; koňak jsme vypili na zdraví dobroditelek!

Odpoledne jsem odcházel do odvěšivárny; dalo se

z opatrnosti, abychom neroznesli tyfovou nákazu po Čechách. Tábor jsem ani nepoznával. Po ulicích se procházely hloučky osvobozených vězňů a hlasitě spolu hovořily. Mnozí velitelé svlékli již vojenský stejnokroj, nikdo je nezdravil, byli úplně bezmocni.

Asi po hodině jsem odešel z odvěšivárny a dostal v kanceláři propouštěcí listek. Vyzvedl jsem si svůj řeholní šat, který mi před sedmi měsíci odňali a opět se do něho oblekl. Snad ještě nikdy mi nebyl tak drahý jako v tuto chvíli. V tom okamžiku mne zahlédl velitel Mende a udiveně si mne prohlížel, neřekl však ani slova. Vyzvedl jsem si legitimaci; opět jsem byl svobodným občanem svobodného státu!

Náš odjezd byl velikou manifestací probuzené národní síly. Ulicemi Malé pevnosti, jindy tak zamklými a tichými, zaburácelo hromové Nazdar! a Sláva! Terezínská brána se otevřela a my vyjeli do volného světa. Cestu vroubily zástupy lidu, který nás bouřlivě pozdravoval.

Projížděli jsme českými vesnicemi, všude plno praporů a vlajek. Kolem desáté hodiny jsme byli na obvodu Prahy, před půlnocí jsme vjeli do nemocnice pod Petřínem. Zachráněných bylo asi 80, někteří plakali, když uviděli zase bílé ložní prádlo a ucítili pod hlavou měkkou podušku.

V neděli ráno jsem sloužil — po sedmi měsících — opět první mši svatou. Když jsem otevřel mešní knihu a četl úvodní slova: „Poděkujte Hospodinu, protože vysvobodil svůj národ!“ — vhrkly mi slzy do očí.

DOSLOV.

Terezín leží za mnou, zbyla jen tělesná slabost, a přece nemohu zapomenouti. V myšlenkách se často vracím do jeho temných kobek a — správně mi rozumějte! — děkuji Bohu, že mne tam uvedl. Byly tam zastoupeny všechny složky českého národa, nesměli tam scházeti ani jeho kněží. Trpěli jsme společně, proto jsme se též lépe poznali a vzájemně se zamilovali; snad se již nikdy nevrátí doba, aby nás vylučovali z národa.

V duchu zalétám do hradebního příkopu, kde dokonalo tolik českých lidí, hledím na jejich společné hroby a rozjímám. Drahé oběti terezínské! Nikdo vám již nevrátí život, jenom ptáčkové vám zapějí tichou ukolébavku. A přece jste neumírali nadarmo, i z vaší krve se rodila česká svoboda. Jsem přesvědčen, že vděčný národ vám postaví jednou důstojný pomník. Loučím se s vámi slovy básníkůvými:

*Země vám zpívá sladce o vzkříšení,
a hvězdami vám večer vyzvání —
Uzrála ke žni setba utrpení,
klas pokoje i k vám se naklání . . .*

*Nad vaším hrobem prosbu Otčenáše
modlí se zraky mlčky slzíci —
Za domov náš a pro bezpečí naše
vy trpěli jste, věrní poutníci!*

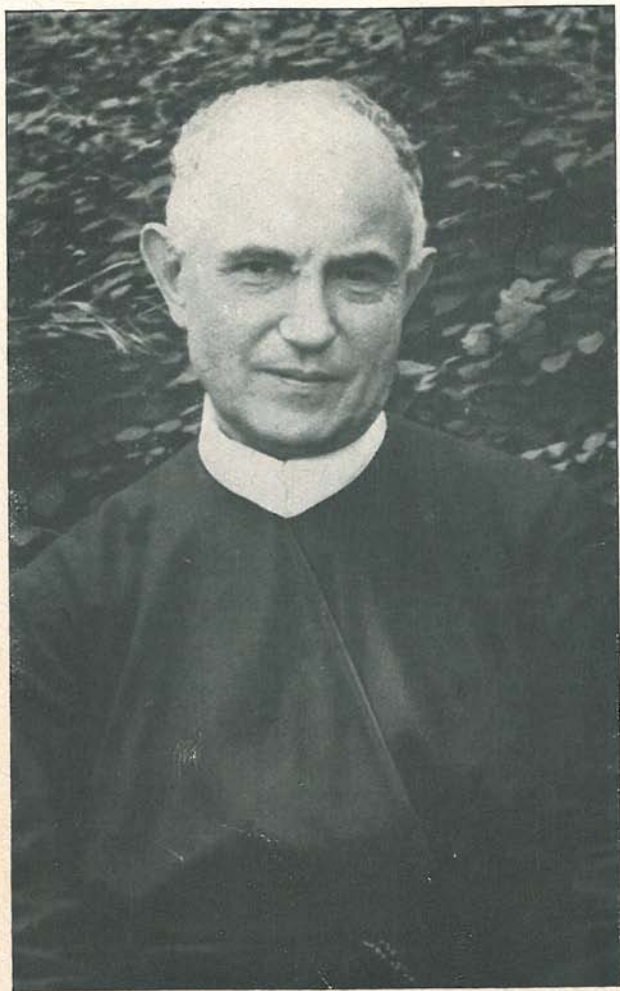
*O chlebě tvrdých dnů, o vodě bolu
křížovou cestou vy jste za nás šli —
Jak v boji při sobě, tak nyní spolu
zvedněme prapor svého vítězství!*

*Památka vaše ve tmě nezahyne,
vy, světlem slávy věčně oděni!
Umírali jste za vlast v Terezíně —
a ona s vámi slaví vzkříšení!*

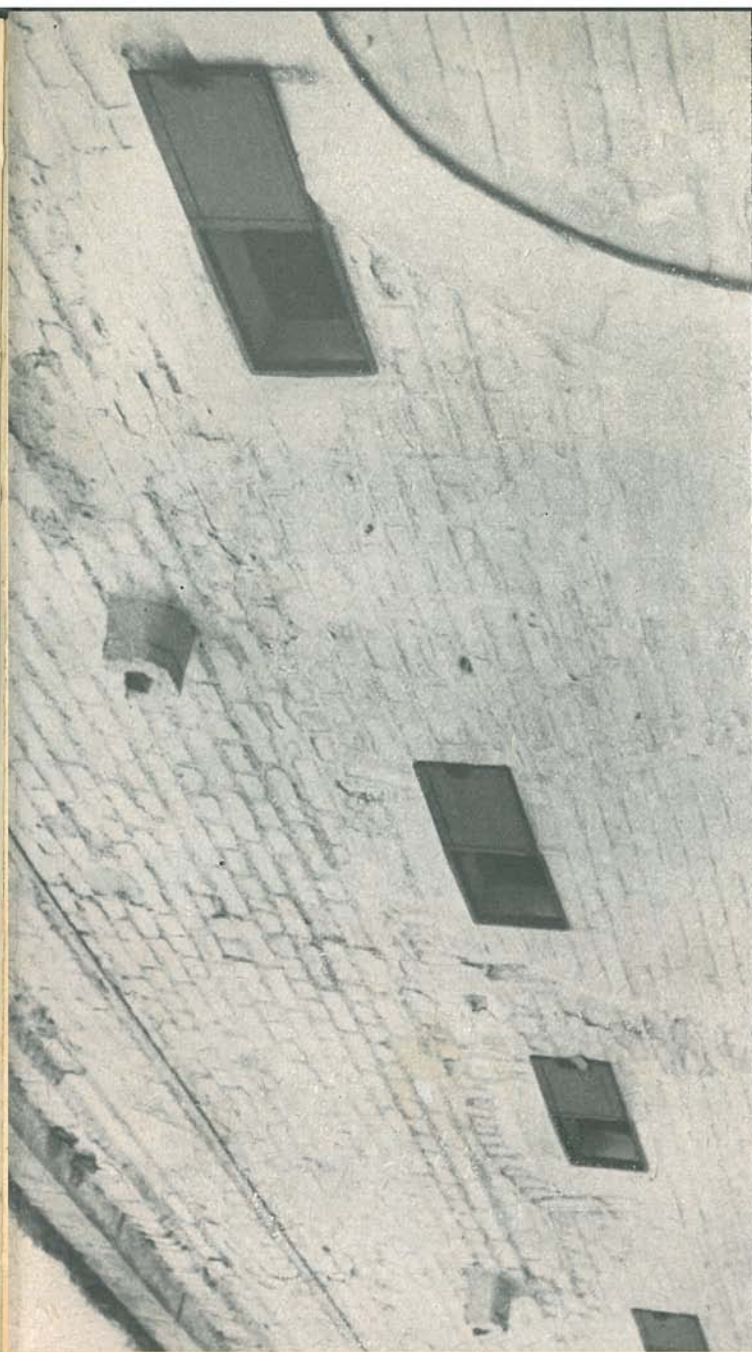
Josef Jelen

OBSAH

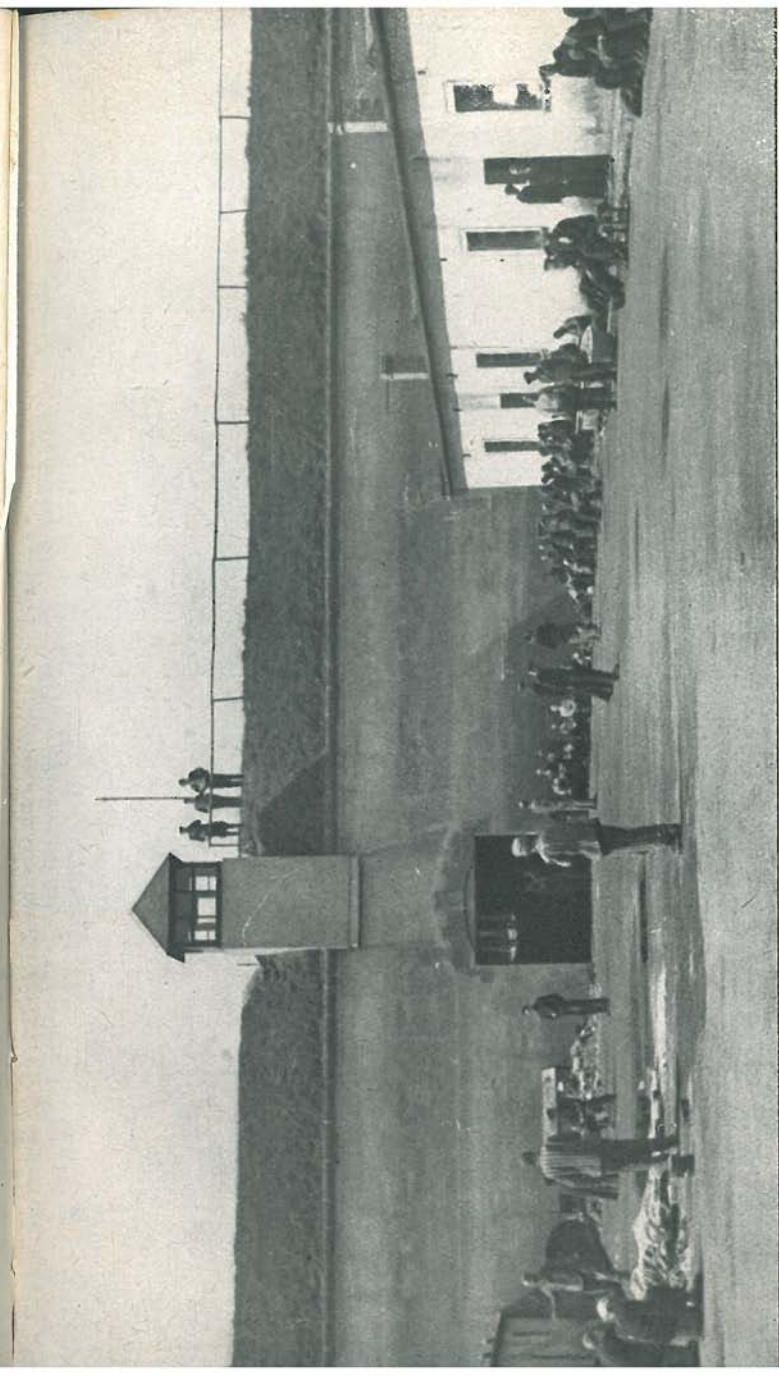
Úvod	5
1. Zatčení	9
2. Na Pankráci	13
3. Malá pevnost	21
4. Organisaace Malé pevnosti	25
5. První dny v Terezíně	38
6. V cele 17	46
7. V cele 23	52
8. V cele 18	56
9. Naše utrpení	65
10. Židovská Kalvarie	74
11. Nemocní	78
12. Kněží v Terezíně	81
13. Vysvobození	90
Doslov	95

Spisovatel po návratu

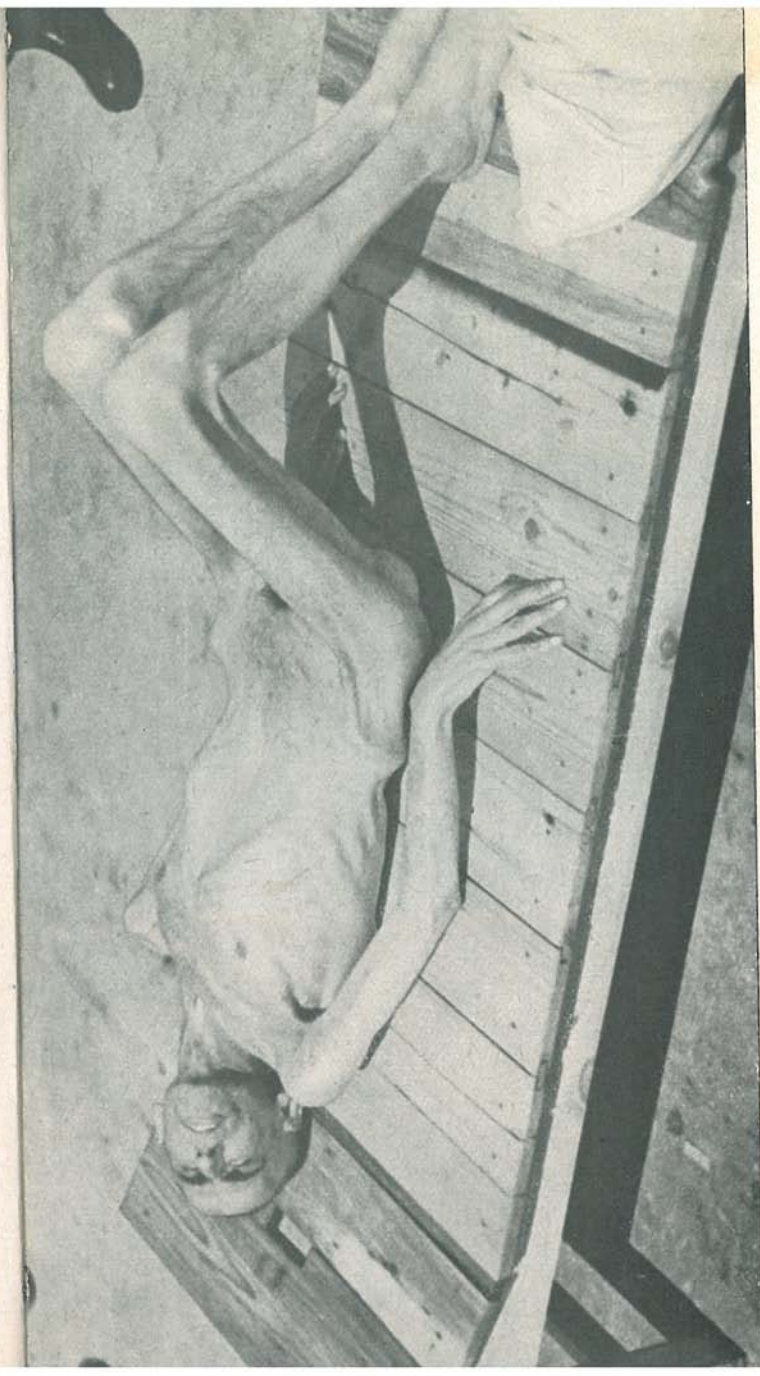
Pohled na terezínské hradby, v nichž byly naše cely

IV. dvůr se strážní věží

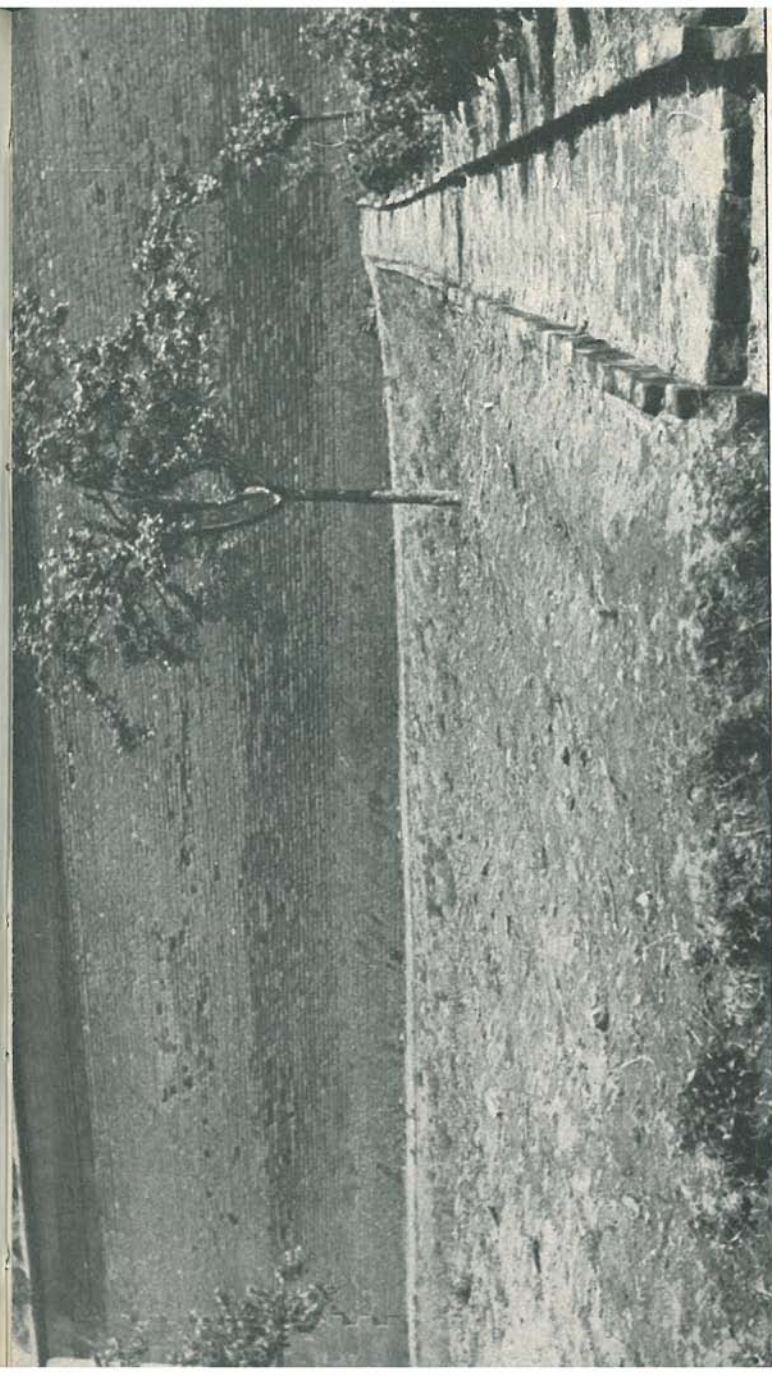
Jak jsme spali

Jedna z četných obětí hladu

Nemocného vedou do odšívárny

Cesta smrti

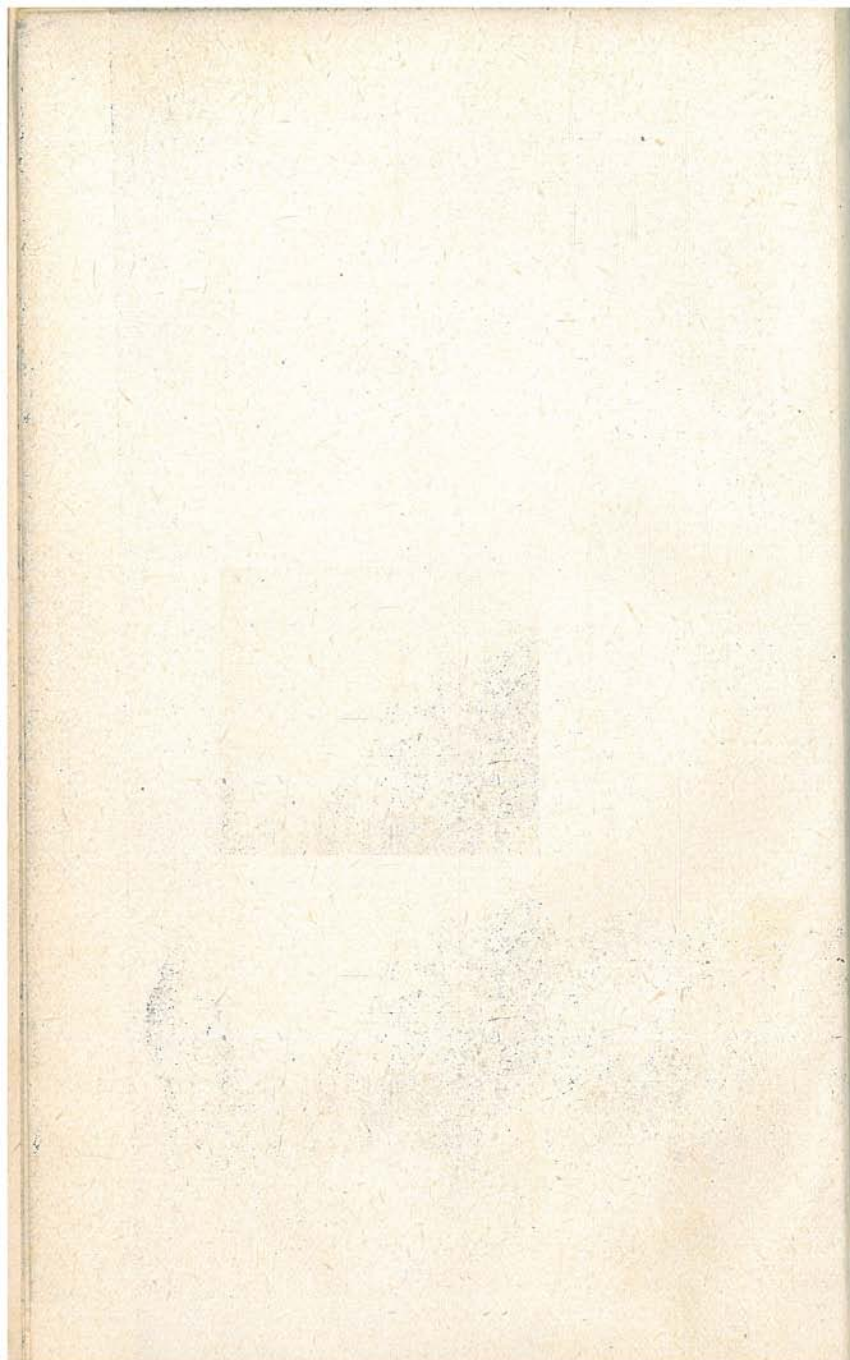
Celkový pohled na terezínské popraviště

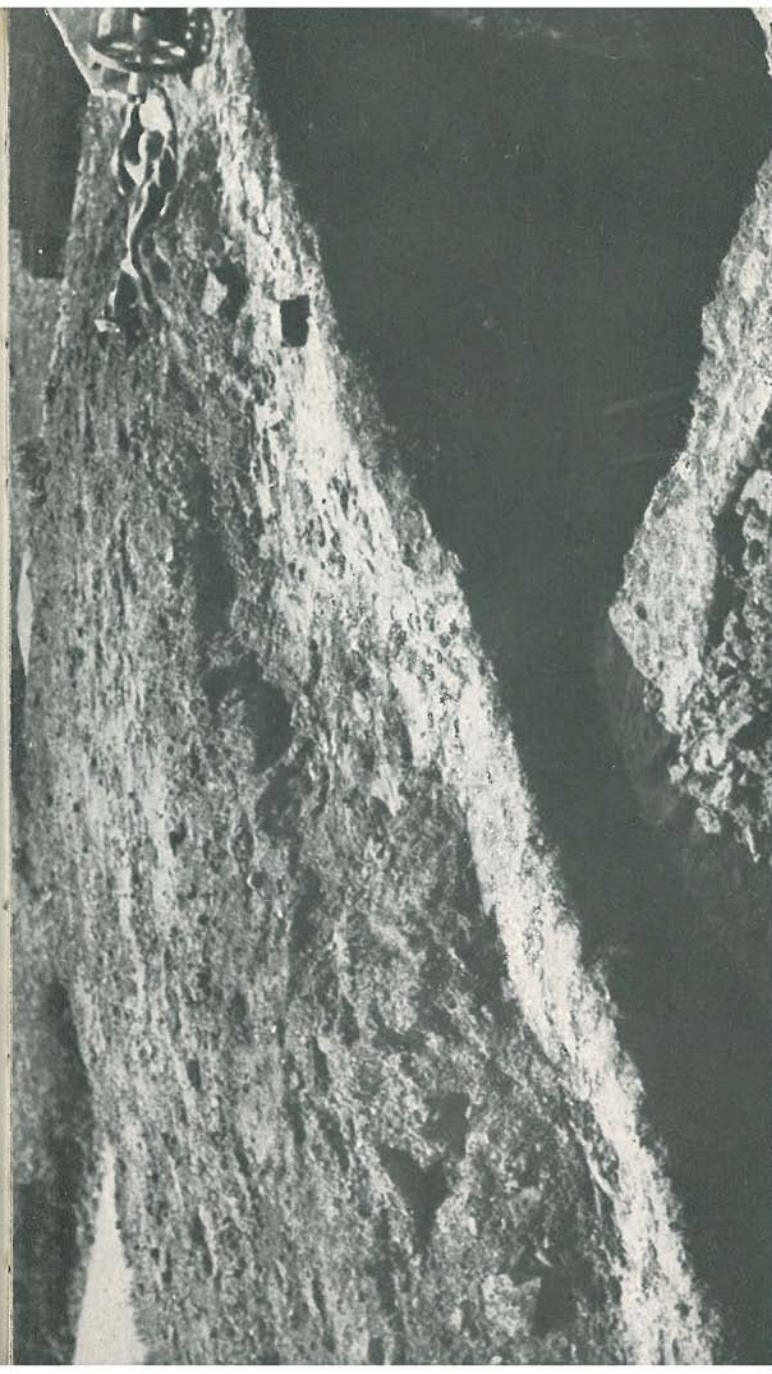
Terezínské popraviště

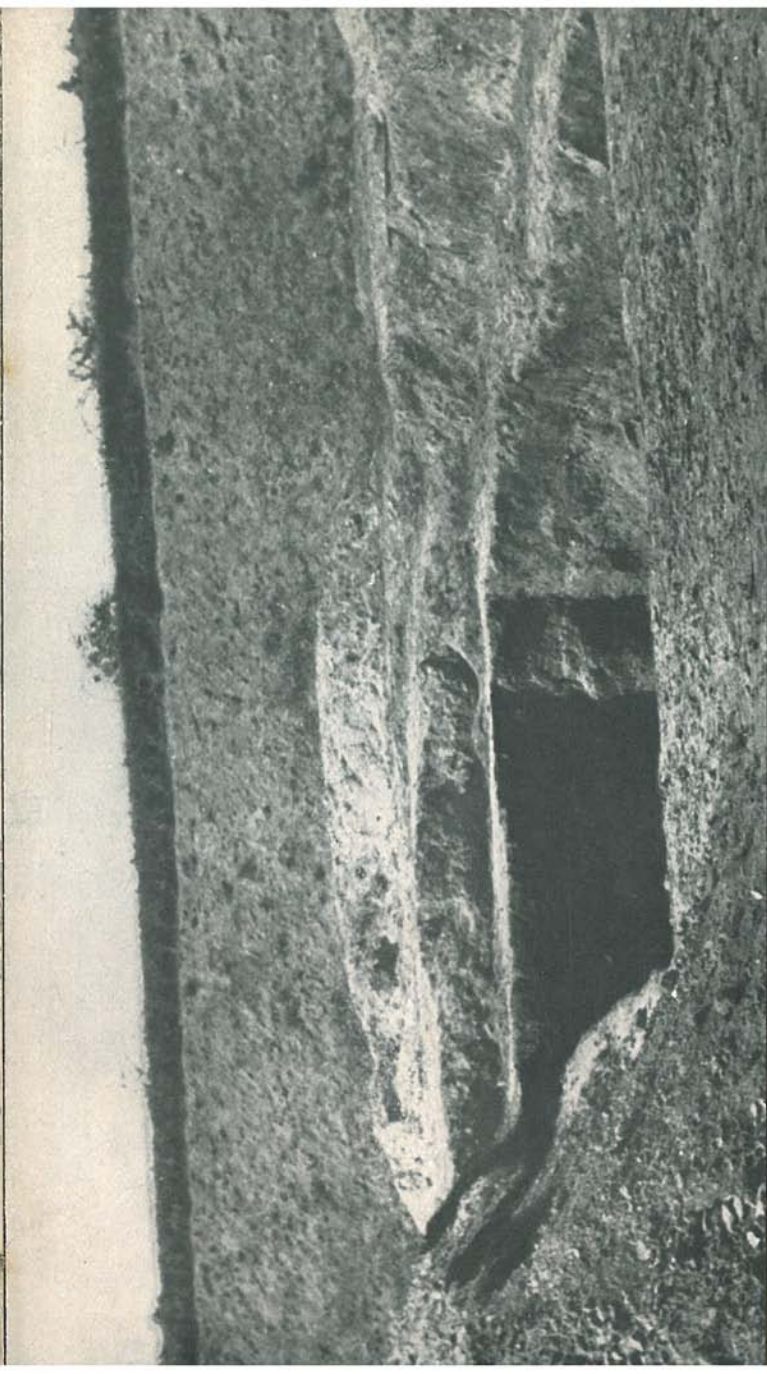
Hromady mrtvol pokrývaly pídu

Popely zemřelých. Nápis udává číslo, pohlaví, jen tu a tam i jméno

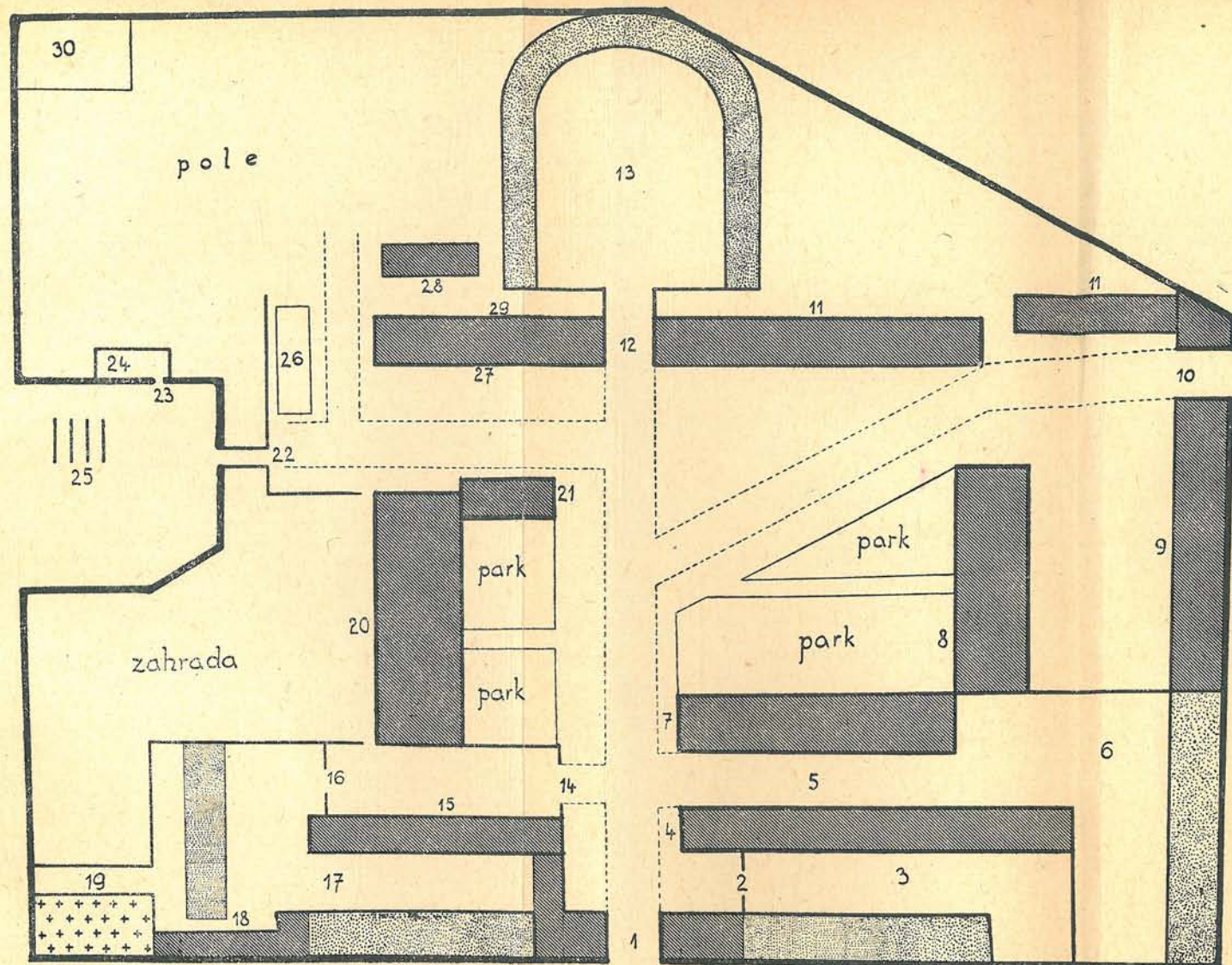
Hromadné hroby

Hromadný hrob

Růženec z chleba

VÝKLAD ZNAČEK

- ++++nemocnice
- ////// správní a hospodářské budovy
- ..... celý vězňů
- 1. Hlavní brána
- 2. Vchod do ženského (III.) dvora
- 3. Třetí dvůr
- 4. Kantina, dílny
- 5. Ulice do II. dvora
- 6. Druhý dvůr
- 7. Skladisté a dílny
- 8. Kasárny SS
- 9. Skladisté
- 10. Pražská brána
- 11. Hospodářské budovy
- 12. Brána do IV. dvora
- 13. Čtvrtý dvůr
- 14. Brána ke kancelářím
- 15. Kanceláře
- 16. Brána do I. dvora
- 17. První dvůr
- 18. Brána k pevnosti nemocnici
- 19. Nemocnice
- 20. Budova velitelů
- 21. Nové kasárny
- 22. Brána smrti
- 23. Branka smrti
- 24. Popraviště
- 25. Hroby
- 26. Koupaliště
- 27. Kino a byty strážců
- 28. Dřevěná kůlna, kde jsme stříhali kůžičky
- 29. Cela, kde věznili příbuzné p. presidenta
- 30. Vodojem

SEZNAM OBRAZŮ

Spisovatel po návratu
Pohled na terezínské hradby, v nichž byly naše cely
IV. dvůr se strážní věží
    Jak jsme spali
    Jedna z četných obětí hladu
    Nemocného vedou do odvěšivárny
    Cesta smrti
Celkový pohled na terezínské popraviště
    Terezínské popraviště
Hromady mrtvol pokrývaly půdu
    Popely zemřelých
    Hromadné hroby
    Hromadný hrob
    Růženec z chleba
    Plán Malé pevnosti

Spisovatel	P. Dr. Josef Miklík Cs. S. R.
Název díla	Vzpomínky z Terezína
Vydala a vytiskla	knihtiskárna Josef Glos v Semilech
Roku	1946
Vydání	druhé
Náklad	5000 výtisků
Cena	brožované Kčs 35.—